

MŰHELY

KOVÁCS ISTVÁN

AKI EPIZÓDSZEREPLŐ VOLT EGY FILMBEN, S FŐSZEREPLŐ A TÖRTÉNELEMBEN

A „kék tábornok” – Józef Haller

A *Mater Johanna* és *A fáraó* világhírű rendezőjének, Jerzy Kawalerowicznak 1977-ben Magyarországon is bemutatott *Az elnök halála* című filmjében megjelenik egy, a tágabb lengyel közvélemény által alig ismert tábornok, Józef Haller. Az 1922 végén játszódó történetből arra következtethetünk, hogy e tábornokot is felelősség terhelte a beiktatása után mindössze öt napig hivatalban lévő első lengyel köztársasági elnök, Gabriel Narutowicz december 16-án történt meggyilkolásáért. Ez csak áttételesen igaz. Haller tábornok „csupán” az elnökválasztást követő hisztériás közhangulat kialakításában volt részes. Azt nem tudhatta, hogy a választás után kirobbant és nagy tömegeket utcára hívó pártharc egy gyilkosság kiváltója lehet. Egy olyan politikai gyilkosságé, amely sötét előjellel bélyegzi majd meg az újjászülető Lengyelországot. Ez a merénylet is hozzájárult ahhoz, hogy Józef Piłsudski 1926 májusában fegyveres akcióval átvegye a hatalmat, és a parlamentet háttérbe szorítva bevezesse az erőskezű kormányzást.

Lengyelország helyreállításában a politika nemzetközi színpadán a „nagy háború” alatt és azt követően a világhírű zongoraművész, Ignacy Paderewski, az 1919 elején megalakult lengyel kormány miniszterelnöke és külügyminisztere, illetve a legbefolyásosabb lengyel párt, a Nemzeti Demokrácia megalapítója, Roman Dmowski játszották a főszerepet. Katonai téren a lengyel fegyveres erőket már a háború kitörése előtt szervező Józef Piłsudski és Józef Haller szereztek elvülhetetlen érdemeket. Négyük közül Piłsudski tett szert a legnagyobb hírnévre és máig tartó népszerűsége. Haller tábornok alakja apránként a feledés homályába merült, pedig a két háború között Nyugat-Lengyelországban, de főként az amerikai lengyelek körében nagyobb tisztelet övezte, mint Piłsudskit.

A rendszerváltozás után formálódó lengyel emlékezetpolitika figyelme az utóbbi másfél évtizedben az emigrációban elhunyt Józef Haller, az ún. „kék hadsereg” szervező tábornoka személye felé fordult.

A két háború közötti Lengyelország politikai és katonai történetével foglalkozó Marek Orłowski a Haller személyét és tevékenységét – a nevét címül kiemelő – ismertető-méltató monográfiáján kívül napvilágot láttak a tábornoknak – a személyére

vonatkozó dokumentumokkal kiegészített – *Emlékiratai (Pamiętniki)* is.¹ A két munka jól kiegészíti egymást és elősegíti azt, hogy Hallerről teljesebb, hitelesebb képet kapjunk.

Józef Haller (von Hallenburg) neve – ellentétben Piłsudskiéval – hazánkban teljesen ismeretlen. Pedig több szálon kötődött Magyarországhoz, mint Lengyelország főparancsnoka, marsallja, akire Budapesten mellszobor, márványtábla, dombormű, parknév is emlékeztet. Józef a 18. század közepén Tirolból Krakkóba telepedett és 1795-ben nemességet kapott család 1831-ben született leszármazottjának, a hétgyermekes Henryk Hallernek negyedik fia volt (az öt közül). Bátyjával, Edmuddal és öccsével, Cezaryval együtt apja az 1873-ban született Józsefet is beíratta a német tannyelvű kassai katonai alreáliskolába, amelyet 1889-ben végzett el. Jó eredményt dokumentáló bizonyítványa birtokában Mährisch Weisskirchenben (Hranice nad Moravě) a katonai főreáliskolában továbbra is ösztöndíjjal folytatta tanulmányait. Ezt követően végezte el a bécsi császári és királyi Műszaki Katonai Akadémia tüzér osztályát. 1895-ben avatták hadnaggyá, s a lembergi székhelyű XI. hadtest tábori tüzérezredében kapott szolgálati beosztást. (Unokabátyja, Stanisław Haller, a majdani tábornok, akivel 1940 tavaszán a Katyni erdőben végzett az orosz állambiztonsági szerv, az NKVD, ekkor az I. hadtest tábori tüzérezredben Krakkóban szolgált, szintén hadnagyként.) Józsefet 1899-ben léptették elő főhadnaggyá. Jó előadóként gyakran vezetett tanfolyamokat. Többször megfordult Magyarországon. 1909. szeptember 1-jétől például két héten át Hajmáskéren részesült tüzérségi továbbképzésben. Két hónap múlva egy fokkal feljebb lépett a tiszti ranglétrán: századosként ezrede 2. ütegének parancsnoka lett.

1911. december 1-jétől – egészségi állapotára való tekintettel – nyugállományba helyezték. Miután 1903-ben megnősült, nyugdíjba vonulása után apósa szerény jövedelmet biztosító, Lembergtől hetven kilométerre fekvő wysockói birtokán gazdálkodott bérlőként. Hogy anyagi helyzetén javítson, elvállalta a környékbeli tejszövetkezet instruktori állását. E munkája nyomán is kitűnt szervezőképességével. „Társadalmi munkában” bekapcsolódott a Galíciában 1867-től működő, 29 000 tagot számláló és 237 „fészekkel” rendelkező „Sokól” (Sólyom) Gimnáziumi Társaság tevékenységébe. Ezzel egyidejűleg a cserkészmozgalomnak is életre szólóan elkötelezett támogatója lett. Mind a cserkészeket, mind a „sólymokat” a Lengyelország helyreállításáért megszervezendő majdani lengyel hadsereg tagjainak tekintette. Ennek jegyében Haller is kezdeményezője volt a Gimnáziumi Társaság militarizálásának, amely élvezte az osztrák–magyar katonai hatóságok „csendes” támogatását.

A „nagy háború” kitörését követő hetekben befolyásos galíciai politikusok részvételével megalakult Nemzeti Főbizottság támogatásával a Császári és Királyi Hadsereg főparancsnokságának augusztus 27-én kelt parancsára a különféle paramilitáris egysé-

¹ *Orłowski, Marek*: Generał Józef Haller, 1873–1960. Kraków, 2007. és *Haller, Józef*: Pamiętniki. Lomianki, 2015.

gek összevonásával Lembergben megalakult a Keleti Légió. Miután az orosz hadsereg már augusztus 29-én benyomult Kelet-Galíciába, a Keleti Légiót – Lemberg elfoglalásától tartva – Krakkó térségébe irányították, ahol szervezetileg átalakult. A légióba a katonaköteles kor alatti fiatalok és a tartalékos tisztek léphettek be az illetékes katonai hatóságok jóváhagyásával. A bécsi Hadügyminisztérium két légió létrehozását engedélyezte. A Nyugati Légió ezredének parancsnokává Józef Piłsudskit nevezték ki. A további ezredek felállításával e légióból jött létre az I. dandár. A hadi helyzet alakulása miatt Krakkó térségében összevont, eredetileg három zászlóaljából álló Keleti Légió szeptember második felében átalakult a légió 3. ezredévé: I. zászlóaljának parancsnoka Józef Haller százados lett. Az ezredet szeptember 30. és október 2. között Kárpátalja térségébe szállították, mivel az Uzsoki-szoroson át az előző héten benyomuló orosz csapatok jelentős határ menti területet elfoglaltak, és Máramarosszigetet is megszállták. Az ekkor már Haller parancsnoksága alatt álló ezred utászai a Pántor-hegynél átkelőt építettek, amelyet ma ukránul is Légió-hágónak hívnak. Az ezred első egységei október közepén ezen át közelíthették meg és foglalhatták el a már Galíciában fekvő Rafajłowát. Hallert, helyállása elismeréseként, október 26-án őrnaggyá léptették elő. Az ezt követően hónapokon át tartó, hullámzó sikerű harcok során az állásait megtartó légióknak is szerepe volt abban, hogy az oroszok nem tudtak betörni Magyarországra. A november 8-án Zielonánál vívott összecsapásban Haller is megsebesült. Alezredessé léptették elő és az Osztrák Császári Vaskorona Rend III. osztályát is megkapta. A Kárpátokban harcoló légiós egységekből létrejött II. (kárpáti) dandár vitézségével kiérdemelte a „vas” jelzőt. Emberveszteségeit részben a Magyar–Lengyel Klub által verbuvált magyar önkéntesekkel pótolták. Az ezredessé előléptetett Józef Haller 1915 májusában Częstochowa közelében autóbalesetet szenvedett, lábát operálni kellett: egész életére sánta maradt. Hosszan tartó felépülése után, 1916 nyarán tért vissza a frontra, s július 14-én átvette a II. dandár parancsnokságát.

A Bruszilov-offenzíva összeomlása után, 1916. november 5-én a német Hans von Beseler és az osztrák Karl von Kuk tábornokok uralkodók nevében bejelentették, hogy az egykori (Orosz-)Lengyel Királyság nagyobb részén megszervezett német és osztrák Főkormányzóság területein „örökletes monarchiaként” Lengyel Királyság néven alkotmányos berendezkedésű önálló államot hoznak létre, amelynek élére azonban egyelőre nem állítottak kormányt, és keleti határait is – oroszoknak szánt csaliaként – „lebegtették”.

A Lengyel Királyság kikiáltásának az volt a legfőbb célja, hogy a német hadsereg parancsnoksága alá rendelve egy több százezer fős önkéntes lengyel haderőt hozzanak létre. E célból a Lengyel Királyság 1917. január közepén megalakult Ideiglenes Államtanácsába Beseler meghívta Józef Piłsudskit is, aki a Katonai Bizottság élére került, noha ő már korábban közölte a főkormányzóval, hogy a németek kívánságára létrejövő lengyel hadsereg szervezésében és kiképzésében csak a lengyel légió tisztjei és altisztjei vehetnek részt.

Az antant köreiből a lengyel ügyet a cári hatalommal együttműködésre törekvő Lengyel Nemzeti Bizottság képviselte, amelynek vezetője a tevékenysége színhelyét 1915 novemberében Pétervárról Nyugat-Európába áttevő Roman Dmowski volt. A Lengyel Nemzeti Bizottság idővel egész Nyugat-Európát behálózta: képviselői Rómában, Párizsban, Londonban, Svájcban, de még az Egyesült Államokban is mind a közvéleményben, mind a befolyásos politikusokban a legkülönbözőbb módon tudatosították a „lengyel kérdés” megoldásának szükségességét.

Az oroszországi februári polgári forradalom egyik politikai következménye volt, hogy a francia köztársasági elnök, Raymond Poincaré 1917. június 4-én felhatalmazta a Lengyel Nemzeti Bizottságot, hogy Franciaországban lengyel hadsereget szervezzen. Augusztus 20-án ugyanezen bizottságot ismerte el Lengyelország hivatalos képviselőjének, amely egyúttal az alakuló lengyel hadsereg felügyeleti szerve lett. Feladatai közé tartozott a Nyugat-Európában élő lengyelek támogatása is. A Lengyel Nemzeti Bizottság, amelynek tekintélyét a világhírű zongoraművész, Ignacy Paderewski részvétele is növelte, arra is ígéretet kapott, hogy teljes jogú tagként részt vehet a béketárgyaláson.

Piłsudski nagy jelentőséget tulajdonított annak a nyilatkozatnak, amelyet az orosz ideiglenes kormány 1917. március végén tett Lengyelország helyreállításának jogosságáról. Ez ugyanis nyílt beismerése volt annak, hogy a lengyel–litván államot 1795-ben véglegesen felosztó egyik birodalom kidőlt a sorból, s ezzel megszűnt a másik két megszálló hatalommal való együttműködés különféle politikai és katonai számításokon alapuló indoka.

A központi hatalmakkal való szakításra az okot a német parancsnokság alatt létrehozott ún. Polnische Wehrmacht (Lengyel Véderő) által leteendő esküszöveg szolgáltatta, amely a lengyelek számára elfogadhatatlan volt. Az ekkor már a három dandárból álló és közel 20 000 embert számláló lengyel légiók tagjainak többsége 1917 nyarán megtagadta az eskütételt a német és az osztrák uralkodókra. Józef Piłsudski leszögezte, hogy kizárólag Lengyelországért harcolnak. Nyílt szembeszegüléséért a német katonai hatóságok 1917. július 21-ről 22-re virradó éjszaka híveivel együtt letartóztatták, és őt magát Magdeburgban tartották fogva. Így nem tudhatta meg, hogy a cári hatalom bukása után az orosz hadsereg lengyel katonáiból július 24-én Józef Dowbór-Muśnicki tábornok parancsnoksága alatt megalakult az I. lengyel hadtest. A hadtest nem akart beavatkozni Oroszország belügyeibe, ezért azt kérte a bolsevik hadvezetéstől, hogy semleges területen helyezték el. A javaslat elutasítása után összecsapott a Vörös Gárdával. A lengyel hadtestet végül a németek fegyverezték le és szállították 1918 nyarán Varsóba. Nem tudhatták, hogy ezzel a leendő lengyel hadsereg magvát telepítik a fővárosba.

Piłsudkival szemben Józef Haller ezredes a II. dandár parancsnokaként azt vallotta, hogy a légióknak ki kell tartania a lengyel jövőt biztosító központi hatalmak mellett. A hadihelyzet alakulása az 1917 nyarat követő fél esztendőben ugyanis még a központi hatalmak győzelmével kecsegtetett. Ennek tudatában ő maga letette az esküt az ural-

kodóra, míg azokat a légionistákat, akik az eskütételt megtagadták, az olasz frontra vitték. Haller parancsnoksága alatt 1917 őszén 150 tiszt és közel 3000 katona szolgált. Az ezredes uralkodójához lojális magatartása azonban 1918 februárjában egyik napról a másikra megváltozott.

Az előzményekhez hozzátartozik, hogy a Trockij-vezette bolsevik-küldöttséggel 1917. december 22-én Breszt-Litovszkban megindult béketárgyalásokra a hadviselő felek különböző szintű képviselőket küldtek, de a lengyel Régenstanács nem kapott meghívást, ellentétben a január 22-én függetlenségét kikiáltó Ukrán Népköztársaság Központi Tanácsával. Ez talán azzal magyarázható, hogy Németország és Ausztria–Magyarország Bulgáriával és Törökországgal együtt február 9-én békét kötött az Ukrán Népköztársasággal, s ennek eredményeként a Chełm-vidéket és Podlachia egy részét a születőben lévő független Ukrajnának ítélték. Az emiatti közfelháborodás egyik megnyilvánulása az volt, hogy lengyelek ezrei küldték vissza kitüntetéseiket az osztrák és a német uralkodónak. Tiltakozásul a Régenstanács által kinevezett ideiglenes kormány lemondott, a nemzeti demokraták és a szocialisták pedig egy emberként léptek ki az osztrák és a német birodalmi gyűlések Lengyel Klubjaiból.

A hír a légiósok körében is engedetlenséget váltott ki. Józef Haller az uralkodó „breszti árulásával” (vagyis a Chełm-vidék ukránoknak történt átengedésével) felmentve érezve magát, s a 2. és 3. ezred tisztjeivel együtt elhatározta, hogy az osztrák–magyar csapatoktól elszakadva átkel a frontvonalon. A terv csak részben sikerült, mivel az útjukat álló 53. császári és királyi gyalogezreddel február 18-án Rarańcza térségében kibontakozó harc nyomán csak 1600 légionistának és tisztnek sikerült átjutni az oroszok által őrizetlenül hagyott területre és csatlakozni a délnyugati front orosz hadseregének lengyel katonáiból megalakult II. lengyel hadtesthez, amelynek parancsnokságát Haller „Mazowiecki” fedőnéven átvette.

Mivel a békét a bolsevik Oroszország nevében Trockij Breszt-Litovszkban vonakodott aláírni, a németek február 18-án támadásba lendültek, és Ukrajna megszállásán túl Fehéroroszország és a Baltikum jelentős részét is elfoglalták. Lenin utasítására a rosszabb helyzetbe került bolsevik tárgyalófelek a németek minden feltételét elfogadva március 3-án békét kötöttek Németországgal, az Osztrák–Magyar Monarchiával, Bulgáriával és az Oszmán Birodalommal.

Haller kapcsolatot tartott az általa elismert varsói Régenstanáccsal, amely április 8-án tábornokká nevezte ki. A II. hadtest az Ukrajnát megszálló német előhadak, a bolsevik különítmények és a szerveződő ukrán csapatok között lavírozva vonult kelet felé. Április 10-én a hadtest harci létszáma 343 tisztet és 2149 altisztet, közlegényt (élelmezési létszáma 616 tisztet, 5976 altisztet, közlegényt) tett ki, valamint 79 géppuskával, 36 tábori ágyúval, 6 nehézágyúval és 5 repülőgéppel rendelkezett.

A németek arra hivatkozva, hogy a lengyel hadtest ukrainai jelenléte megsérti a breszt-litovszki békét, május 6-án a II. lengyel hadtestet fegyverletételre szólították fel. Az ultimátum visszautasítása után öt nappal a német haderő Kaniównál fegyverrel

akart érvényt szerezni felszólításának. Az ennek nyomán kirobbant és egész napon át tartó harcnak – amelyben mindkét fél jelentős veszteséget szenvedett – az vetett véget, hogy a lengyelek löszere elfogyott, s kénytelenek voltak letenni a fegyvert. 3000 emberük és 250 tisztjük esett fogságba. A németek az osztrák–magyar alattvalókat átadták a Monarchia hadvezetésének, amely Kárpátalja öt helységében – többek között Huszton és Máramaroszigeten – tartotta őket fogva embertelen körülmények között. A Haller ezredessel Rarańczánál dezertáltakat – 91 tisztet és 240 katonát – légiós rangjuktól és kitüntetéseiktől megfosztva haditörvényszék elé állították, a többieket osztrák mundérba bújtatva az olasz frontra vezényelték. A fogva tartottak október közepéig elhúzódó perének az Osztrák–Magyar Monarchia számára kedvezőtlen hadi helyzet miatt a háború végkifejlete, személy szerint IV. Károly vetett véget, aki az ítéletre várók szabadságát visszaadta.

A Kanióvnál vívott ütközetből Haller tábornoknak a hadtest egy részével sikerült orosz területre vonulnia. Ő maga júliusban Murmanszkon át eljutott Franciaországba, ahol Roman Dmowski e szavakkal fogadta: „Magát a Gondviselés küldte hozzánk.” A Lengyel Nemzeti Bizottság azonnal beválasztotta tagjai közé. A mozgósító hatású legendán kívül Haller tábornok katonai tekintélyére is szükség volt. Franciaországban ekkor már közel egy éve folyt a lengyel haderő szervezése. 1917. június 4-én ugyanis a francia köztársasági elnök, Raymund Poincaré – az orosz külügyminiszter, Pavel Miljukov beleegyezésével – dekrétumot adott ki arra vonatkozóan, hogy francia mintára és francia parancsnokság alatt önálló lengyel hadsereget állítsanak fel. 1918. március 20-án a francia kormány jóváhagyta, hogy a szerveződő hadsereg felügyelő szerve a Lengyel Nemzeti Bizottság legyen.

Az antant mellett hadba lépő Egyesült Államok kormánya 1917 őszén már nem emelt kifogást az ellen, hogy az USA területén nem mozgósított lengyelek körében a franciaországi lengyel hadsereg részére toborozhassanak. A toborzók közül a legnagyobb tekintélynek Ignacy Paderewski örvendett: felhívására az Egyesült Államokban és Kanadában élő lengyelek ezrei – de még Brazíliából is több százan – keltek át az Atlanti-óceánon, hogy a francia egyenruha színéről elnevezett „kék hadseregbe” belépjenek; számuk 1918 derekán meghaladta a 15 000-et. Sorait a francia, valamint a Franciaországban állomásozó orosz hadseregben szolgált lengyel katonák is nagy számban gyarapították. 1918 folyamán a „kék hadseregbe” a Monarchia olasz és francia hadifogságba esett több mint 25 000 lengyel nemzetiségű katonája jelentkezett, de az év nyarától már a német hadseregből is nagy számban szöktek át lengyel katonák. Az angolok és franciák részben a „kék hadseregbe” történő toborzás céljából köröztettek kérdőívet a hadifogolytáborokban, hogy a németek közül kiszűrjék a lengyel származásúakat. Felületességükre jellemző, hogy a sziléziaiakat eleve lengyeleknek tekintették. Így fordulhatott elő, hogy egy galíciai hadifogoly a sziléziai származásúak közül toborzottak táborába kerülve döbbenet tapasztalta,

hogy mindenki németül beszél. Igaz, II. Vilmos hadseregében eleve tiltották a lengyel beszédet.

A breszt-litovszki béke megkötése után a németek a francia fronton és az osztrák–magyar csapatokkal együtt az olasz fronton akarták a döntést kicsikarni, s békére kényszeríteni Angliát, Franciaországot és Olaszországot. Támadásaik azonban mind az olasz, mind a francia fronton csak átmeneti sikereket hoztak, s miután az utolsó hadműveleteik során elfoglalt területek feladására kényszerültek, a kezdeményezés az antant-szövetségesek kezébe csúszott át, ami mind a balkáni, mind a nyugati fronton győzelemsorozatot eredményezett.

E győzelmekből a lengyel „kék hadsereg” is kivette részét. Az 1. lengyel lövészedrednek és az 1. lengyel lövészadosztálynak 1918 nyarán és kora őszén Champagneban, illetve a Vogézekben már alkalmuk volt magukat kitüntetni a németek ellen vívott harcokban. Október 4-én a Lengyel Nemzeti Bizottság Józef Haller tábornokot kinevezte a lengyel „kék hadsereg” parancsnokává. Ferdinand Foch marsall, a nyugati szövetséges haderő főparancsnoka bejelentette, hogy a lengyeleket szövetségesének tekinti s követeléseiket támogatja.

Woodrow Wilson amerikai elnök már 1917. január 22-én elhangzott, a győzelem nélküli békéről szóló beszédében kiállt a független és önálló Lengyelország mellett. Békeprogramjának 14 pontjából a 13. pont deklarálta a többségében lengyelek által lakott területen tengeri kijáráttal rendelkező Lengyelország létrejöttét. Az ország helyreállítását azonban a valóságban csak fegyveres erővel lehetett keresztülvinni. A németországi internálásából november 11-én Varsóba visszatért és a független lengyel államot kikiáltó Józef Piłsudski rendelkezésére csak 6000 katona állt, miközben a formálódó Lengyelország határai rendkívül képlékenyek voltak.

1919. január 12-én a bolsevik Vörös Hadsereg parancsnoksága utasítást adott a „Visztula hadművelet” megindítására, amelynek célja Lengyelország elfoglalása volt. A cseh hadseregnek a bolsevik forradalom után légióba szerveződött és Oroszországból hazatért katonái abból a célból, hogy a Cieszyni Hercegséget az alakulóban lévő Csehszlovákia számára megszerezzék, január végén jelentős erővel nyomultak be a lengyelek által birtokba vett cieszyni területre. Kihasználva azt, hogy a lengyel haderőt leköti a Nyugat-Lengyelországban kirobbant felkelés, a Kelet-Galíciában a Nyugat-Ukrán Népköztársasággal vívott háború és a bolsevik Vörös Hadsereggel is várható összecsapás, sokszoros túlerejük birtokában gyors sikert arattak. A cseh légionisták a bolsevik Oroszországban elsajátított kegyetlen módszereket – többek között a hadifoglyok kínzása, meggyilkolása, a polgári lakosság elűldözése – alkalmazták a lengyelekkel szemben, s ez hosszú időre megrontotta a két ország közötti kapcsolatot. A cseh–lengyel háború az antant nyomására február 3-án fegyverszünet megkötésével ért véget, bár a szórványos összecsapások még hetekig eltartottak. E harcok során esett el Józef Haller öccse, a bécsi parlament képviselője, Cezary Haller.

A lengyelek számára válságos helyzetben rendkívül nagy jelentősége volt annak, hogy a Franciaországban Józef Haller parancsnoksága alatt szerveződő „kék hadsereget” április második felében Németországon át vasúton Lengyelországba szállították. A „kék hadsereg”, amely 1919. július 10-én 2641 tisztet (köztük 1402 franciát), 65 734 közlegényt és altisztet (köztük 4234 franciát) számlált, s 1354 géppuskával, 106 darab 37 mm-es ágyúval, 114 könnyű és 111 nehéz ágyúval, 120 harcokocsival és jelentős repülőparkkal rendelkezett, rövid idő alatt a lengyelek javára döntötte el a Kelet-Galícia birtoklásáért folytatott háborút. 1920 elején rá hárult az a feladat is, hogy a Lengyelország számára tengeri kijáratot jelentő Visztulai Pomerániát birtokba vegye. A nagyvilággal felveendő kapcsolatot két kis halászkikötő jelentette, mert a Szabad Várossá nyilvánított Danzigot (Gdańskot) nem csatolták Lengyelországhoz. Az ismeretlen halászfalu helyén felépült Gdynia a húszas évek második felében került föl a világ jelentős tengeri kikötőinek térképére. Lelki alapkövetételének jelenetét festmény őrzi: 1920. február 20-án 1000 katona és a szejm 20 követe jelenlétében a lovon feszítő Haller tábornok esküt tesz a tengernek. „Íme, a vér és dicsőség napja. És a szabadság napja is, mert a Fehér Sas nemcsak a lengyel földek fölött, hanem a lengyel tenger fölött is kiterjesztette szárnyát...”

Józef Haller ellene volt annak, hogy Piłsudski Semen Petlurával, az Ukrán Népköztársaság vezetőjével szövetséget kötve 1920 áprilisában hadjáratot indítson Ukrajna elfoglalásáért. Balsejtelme beigazolódott, mert noha a lengyel hadsereg a hozzá csatlakozott ukrán erőkkkel május 8-án bevonult a bolsevikok által kiűrtett Kijevbe, de az alig másfél hónappal később megindított szovjet-orosz ellentámadás gyors sikert hozott. A szétzilálódott lengyel hadsereg augusztus 12-ére a Visztula vonaláig vonult vissza, s minden jel arra mutatott, hogy Varsót is fel kell adnia. A főváros védelmének szervezésekor Piłsudski Józef Hallerre bízta a Varsótól északra húzódó front parancsnokságát. Az emlékirat szerzője azt sugallja, hogy a 105 000 fős, főként fiatalokból álló önkéntes hadsereg gyors talpra állításával és eredményes vezetésével meghatározó szerepe volt a főváros sikeres védelmében. Arról nem tesz említést, hogy mit köszönhetett az utolsó pillanatban megérkezett magyar lőszerszállítmánynak. Piłsudski viszont határozottan elégedetlen volt „a kék tábornok” működésével. „Katonai képzettsége gyatra, vele született képességei szerények, s szerfelett ellene vannak a katonai logikának. [...] Legfeljebb egy gyalogezredet vagy tüzérsztyályt képes vezetni.” – olvasható az Orłowski monográfiájában idézett jellemzésében. Ha megítélésében túlzott is, az tény, hogy Haller az életét és működését ismerő történészek szerint sem tekinthető kiemelkedő hadvezérnek és jelentős politikusnak. A körülmények szerencsés találkozása folytán került a lengyel történelem hőseinek élvonalába. Az azonban megkérdőjelezhetetlen, hogy Lengyelországot híven szolgáló, önfeláldozásra kész hazafi volt.

Piłsudski ellenszenvéhez minden bizonnyal hozzájárult az is, hogy Haller ideológiailag a Nemzeti Demokrácia táborához tartozott, amely 1920 májusában sikeresen elindította őt az országgyűlési választáson. Növekvő népszerűségét Piłsudski hívei

és a baloldali pártok képviselői később azzal a váddal próbálták aláásni, hogy köze volt az 1922. december 9-én nagy parlamenti viharok közepette köztársasági elnöké választott Gabriel Narutowicz egy héttel későbbi meggyilkolásához. A harsány gyanúsításnak nem volt alapja, noha miután Piłsudski váratlanul Narutowicz javára lemondott arról, hogy indul a választáson, a jobboldal részéről Haller neve is szerepelt a köztársasági elnöki posztra megválasztandó jelöltek között. Az is igaz, hogy „a kék tábornok” a tömeggyűléseken a megválasztott Narutowicz ellen szónokolt, mélyen hívó ember lévén azonban hallgatólagosan se adta volna hozzájárulását a gyilkos merényletnek, amelyet egy Eligiusz Niewiadomski nevű egzaltált nemzeti demokrata festőművész követett el.²

Haller ritkán és meglehetősen visszafogottan nyilatkozik Piłsudskiról az emlékiratában. Az azonban egyértelműen kiderül, hogy a politikától 1922 után tüntetően visszahúzódó „főparancsnok” ellentáborához tartozott. Elítélte Piłsudski 1926 májusában történt erőszakos hatalomátvételét, s a válságos napokban azokkal tartott, akik fegyveres erővel akartak fellépni ellene. Nem véletlen, hogy pár hónappal a puccs után nyugdíjazták.

Idejének nagy részét ettől kezdve pomerániai birtokán töltötte, családjának szentelte, de szoros kapcsolatot tartott a különféle szövetségekbe tömörült egykori katonáival. Neve akkor került a sajtó első lapjára, amikor „a kék hadsereg” amerikai önkénteseinek meghívására 1933 őszétől karitatív céllal csaknem háromnegyed évig tartó körutat tett az Egyesült Államokban, ahol a hadsereg és a politika befolyásos tagjaival, így Franklin D. Roosevelttel elnökkel is találkozott. Nem egy nyilatkozatában elégedetlenségének adott hangot amiatt, hogy Lengyelország megneemtámadási szerződést kötött a Hitler vezetése alá került Németországgal. Az útja során 70 000 dollár gyűlt össze azoknak az invalidusoknak a javára, akik „a kék hadsereg” amerikai önkéntesei voltak. Az USA kormánya ugyanis nem támogatta azokat a veteránokat, akik 1917-ben és 1918-ban nem az Egyesült Államok vezetése által meghatározott célokért keltek át harcolni Európába.

² Eligiusz Niewiadomski az 1922. december 30-án tartott bírósági tárgyalásán azt vallotta, hogy eredetileg a köztársasági elnökségre pályázó Józef Piłsudskit akarta megölni, mert „nem nőtt fel ahhoz a szerephez, amelyet a történelem ráruházott. Eltékozolta a nemzet életében egyszeri és visszavonhatatlan pillanatot.” Vagyis nem nemzeti diktátorként viselkedett, hanem a lengyeliséget fenyegető helyzetben a demokrácia, az anarchia eszköze lett. Míg Piłsudskiban a konkrét személyt akarta agyonlőni, Narutowicz számára csupán jelkép volt. Vallomása szerint: „Narutowicz számomra mint ember nem létezett. Sohasem láttam őt, nem ismertem, nem beszélgettem vele egyetlenegyszer sem – se én, se senki a családomból. [...] Hiszem, hogy mint professzor, mint férj, mint apa, jó, nemes, tiszteletreméltó ember volt. Ez szent meggyőződéselem, számomra nem ember, hanem egy politikai helyzetnek a jelképe volt, olyan jelkép, amely teljesen független az embertől. [...] Egy politikai helyzet jelképe, a gyalázat jelképe. És ezt a gyalázatot pisztolylövéseim takarították el az élő Lengyelország homlokáról.” Vagyis Gabriel Narutowicz nem volt méltó, hogy Lengyelország köztársasági elnöki posztját betöltse. *Proces Eligjusza Niewiadomskiego*. [Eligiusz Niewiadomski pere]. Feldolgozta és kiadta *Stanisław Kijeński*. Warszawa, 1923. 14., 54., 55. o.

Az 1939. szeptember 1-jén kitört, s Lengyelországot Hitler és Sztálin által két oldalról összeroppantó háború nyomán a Franciaországban kormányt alakító Władysław Sikorski tábornok politikai elvbarátjaként azzal bízta meg Józef Hallert, hogy utazzék az Egyesült Államokba és szervezzen önkénteseket az emigrációban megalakuló lengyel hadsereg részére. Haller 1940. január 12-én érkezett New Yorkba. Útja azonban ezúttal csekély eredménnyel járt. Tudtára adták, hogy a semlegességét őrző ország állampolgárai nem jelentkezhetnek önkéntesnek a lengyel hadseregbe. Az elnök ugyan ezúttal is fogadta régi ismerősét, aki keserűen jegyezte meg emlékiratában: „Roosevelt elnök teljesen más ember benyomását keltette, mint az, akivel a Fehér Házban 1934-ben beszélgettem. [...] Kerülte a tekintetemet, híján volt a legcsekélyebb lelkesedésnek, mintha valami nyomasztotta volna.” Haller nemcsak azt jegyezte meg, hogy az amerikaiaknak nem fűlik a foguk a háborúhoz, hanem azt is, hogy a közvélemény alig tud a Lengyelországban történekről, mert figyelmét teljesen lekötötte a szovjet–finn háború. Franciaország 1940 késő tavaszán bekövetkezett összeomlása után Sikorski a vezetésével Angliában újjáalakult lengyel kormányba az oktatásügyi tálcával kínálta meg az Amerikából visszatért Hallert – minden bizonnyal a cserkészmozgalom szervezésében kimutatható eredményeiért. A „kék tábornok” energiáját a lengyel fiatalok angliai oktatásának megszervezésére fordította. Eredményesen. Ennek ellenére Sikorski 1943 júliusában bekövetkezett halála után kimaradt a néppárti Stanisław Mikołajczyk vezette lengyel kormányból.

A háború után nem tért vissza Lengyelországba, noha a berendezkedő kommunista hatalom pomerániai birtokának visszaadásával kecsegtette. Emlékiratát 1952-ben kezdte el diktálni, s hét hónap alatt fejezte be. 1960. június 4-én hunyt el. Londoni temetésén, amelynek költségeit az Amerikai Veteránok Egyesülete fedezte, kétezer ember vett részt. Krakkóban a Mária templomban és a Jasna Góra-i pálos kolostorban tartott gyászmiséken lengyelországi hívei is megemlékeztek róla. Hamvait 1993-ban a krakkói Szent Ágnes helyőrségi templomban helyezték el.

István Kovács

THE MAN WHO WAS A BIT PLAYER IN A FILM BUT A MAIN CHARACTER
IN HISTORY

The “Blue General” – Józef Haller

(Summary)

During the 1930s the most well-known Polish politicians besides Józef Piłsudski were Marshall Edward Rydz-Śmigły, President Ignacy Mościcki and Foreign Minister Józef Beck. The two army generals forced into opposition against Piłsudski after 1926, Władysław Sikorski and Józef Haller were remembered only by members of different Hungarian–Polish societies, diplomats, and historians at best. However, Colonel Józef Haller, commander of Brigade II of the Polish Legions – organized in alliance with the Central Powers besides the Austro-Hungarian

Army and distinguishing itself in the fights – earned merit in defending Northeast-Hungary during the early days of war. In the spring of 1918, his fame outshone the popularity of Józef Piłsudski who turned away from Berlin and Vienna and was imprisoned for that. This was so because – unlike Piłsudski – Haller and his brigade swore loyalty to the Austrian emperor in the summer of 1917, but when the forming Polish Kingdom was deprived of a part of its eastern regions to gain over the Ukrainians at the turn of 1917/1918, Haller and some of the soldiers from the Second and Third Regiments broke through the front using their weapons and joined the Polish First Corps consisting of the former Polish soldiers of the Tsarist army, organized in Russia that has shuffled off autocracy. The Regency Government of Poland counted on him and elevated Haller to the rank of General. After he managed to get to France in July 1918, he became commander of the Polish armed forces, the so called “Blue Army” being formed there. This well-equipped army of almost 70,000 men made it to Poland in the spring of 1919 and played an important role in ending the wars successfully with the Germans, the Ukrainians of Galicia, and the Russian Bolsheviks respectively. Although Sikorski invited him to participate in the emigrant government formed in France, Haller refrained from high politics after the death of Sikorski. He stayed in Great Britain after the war ended. Haller dictated his memoir in 1952.

István Kovács

NEBENROLLE IN EINEM FILM UND HAUPTROLLE IN DER GESCHICHTE
Der „blaue General” – Józef Haller

(Resümee)

In den 1930er Jahren waren neben Józef Piłsudski Marschall Edward Rydz-Śmigły, der Präsident der Republik Ignacy Mościcki und Außenminister Józef Beck die bekanntesten polnischen Politiker in Ungarn. Die beiden Generäle, die nach dem Jahr 1926 in die Opposition zu Piłsudski gezwungen wurden, Władysław Sikorski und Józef Haller, waren allenfalls den Mitgliedern verschiedener ungarisch-polnischer Gesellschaften sowie Diplomaten und Historikern bekannt. Doch Oberst Józef Haller, Kommandeur der II. Brigade der Polnischen Legion, die neben der österreichisch-ungarischen Armee auf der Seite der Mittelmächte organisiert worden war und sich später in den Kämpfen auszeichnete, hatte sich zu Beginn des Krieges bei der Verteidigung des Nordostens Ungarns einen Namen gemacht. Im Frühjahr 1918 stellte sein Ruhm den von Józef Piłsudski in den Schatten, der mit Berlin und Wien gebrochen hatte und dafür inhaftiert wurde. Haller hatte nämlich im Gegensatz zu Piłsudski im Sommer 1917 mit seinen Legionären dem österreichischen Kaiser den Treueeid geschworen. Nachdem aber das in Herausbildung begriffene Königreich Polen zum Jahreswechsel 1917/1918 einen Teil seiner Ostgebiete abtreten musste, um die Ukrainer für die Monarchie zu gewinnen, überquerte Haller bewaffnet, mit einem Teil der Truppen des 2. und 3. Regiments die Front und schloss sich dem 1. polnischen Armeekorps an, das aus den polnischen Soldaten der russischen Armee auf dem von der zaristischen Herrschaft befreiten Gebiet Russlands gebildet wurde. Die Warschauer Regentenregierung zählte auf ihn und ernannte ihn zum General. Nach seiner Ankunft in Frankreich im Juli 1918 wurde er zum Befehlshaber der dort im Aufbau befindlichen polnischen Armee, der so genannten „Blauen Armee“, ernannt. Diese gut ausgerüstete Armee von beinahe 7000 Mann erreichte Polen im Frühjahr 1919 und spielte eine wichtige Rolle bei der erfolgreichen Beendigung der Kriege mit den Deutschen, den Ukrainern in Galizien und den russischen Bol-

schewiken. Im Herbst 1939 hatte ihn Sikorski noch eingeladen, der polnischen Exilregierung in Frankreich beizutreten, doch nach Sikorskis Tod beteiligte er sich nicht mehr an der Politik auf höchster Ebene. Nach dem Krieg blieb er in England. Im Jahr 1952 diktierte er seine Memoiren.

István Kovács

SECOND RÔLE DANS UN FILM ET RÔLE PRINCIPAL DANS L'HISTOIRE

Le « général bleu » – Józef Haller

(Résumé)

Dans les années 1930, outre Józef Piłsudski, le maréchal Edward Rydz-Śmigły, le président de la République Ignacy Mościcki et le ministre des Affaires étrangères Józef Beck étaient les hommes politiques polonais les plus connus en Hongrie. Władysław Sikorski et Józef Haller, les deux généraux contraints de rejoindre l'opposition face à Piłsudski après 1926 n'étaient connus que des membres de diverses associations hungaro-polonaises, des diplomates et des historiens. Pourtant, le colonel Józef Haller, commandant de la 2e brigade de la légion polonaise qui s'est distinguée dans les combats aux côtés de l'armée austro-hongroise et des puissances centrales, s'est illustré dans la défense du nord-est de la Hongrie au début de la guerre. Au printemps 1918, sa renommée a éclipsé celle de Józef Piłsudski, qui fut emprisonné pour sa rupture avec Berlin et Vienne. Contrairement à Piłsudski, Haller a prêté serment d'allégeance à l'empereur d'Autriche avec ses légionnaires en été 1917, mais après que le royaume de Pologne ait été privé d'une partie de ses territoires orientaux en 1917 et 1918 afin de gagner les Ukrainiens, il a rejoint le 1er corps d'armée polonais avec des soldats des 2e et 3e régiments après avoir traversé le front en utilisant parfois leurs armes. Ce 1er corps d'armée polonais fut formé de soldats polonais de l'armée russe sur le territoire de la Russie libérée de la domination tsariste. Le conseil de régence de Varsovie comptait sur Haller et l'a nommé général. Après son arrivée en France en juillet 1918, il fut nommé commandant de l'armée polonaise, dite l'« armée bleue » alors en cours d'organisation. Cette armée bien équipée de près de 70 mille hommes est arrivée en Pologne au printemps 1919. Elle a joué un rôle important dans la conclusion réussie des guerres avec les Allemands, les Ukrainiens de Galicie et les bolcheviks russes. En automne 1939, Sikorski a invité Haller à rejoindre le gouvernement polonais en exil qui s'organisait en France, mais après le décès de Sikorski, il a cessé de faire de la politique à haut niveau. Après la guerre, il est resté en Angleterre. Il a dicté ses mémoires en 1952.

Иштван Ковач

КТО БЫЛ ЭПИЗОДИЧЕСКИМ ПЕРСОНАЖЕМ В КИНО, И ГЛАВНЫМ ГЕРОЕМ

В ИСТОРИИ

«Голубой Генерал» — Йозеф Халлер

(Резюме)

В 1930-е годы, кроме Юзефа Пилсудского, самыми известными польскими политиками в Венгрии были маршал Эдвард Рыдз-Смиглы, президент республики Игнаций Мосцицкий и министр иностранных дел Юзеф Бек. О двух генералах, Владислав Сикорский и Юзеф Халлер, которые были вынуждены попасть в оппозицию против Пилсудского после 1926-ого года, было известно лишь максимум только членам различных

венгерско-польских обществ, а также дипломатам и историкам. Несмотря на то, что на стороне центральных держав выступил II польский легион, организованный рядом с австро-венгерской армией и отличившийся в боях командиром бригады полковником Юзеф Халлер, который приобрёл заслуги в защите Северо-Восточной Венгрии в начале войны. Весной 1918-ого года его известность затмила известность Юзефа Пилсудского, который порвал связи с Берлином и Веной и был по этой причине заключен в тюрьму. Потому что Халлер, в противоположность Пилсудскому, принял присягу австрийскому императору вместе со своими легионерами летом 1917-ого года, но после того, как организованное Польское Королевство с целью склонить на свою сторону украинцев лишилось части своих восточных территорий на переломе 1917 и 1918-их годов, он с частью солдат 2-ого и 3-ого полков применяя оружие перешел фронт и присоединился к I. польскому военному корпусу, организованному из польских солдат русской армии на освобожденной от царской власти территории России. Регентское правительство в Варшаве рассчитывало на него и назначило его генералом. После того как в июле 1918-ого года он добрался до Франции, он стал командующим так называемой «голубой армией», которая была организована там польскими войсками. Эта высокооснащенная армия численностью около 70 000 человек прибыла в Польшу весной 1919-ого года и сыграла важную роль в успешном завершении войн с немцами, галицийскими украинцами и русскими большевиками. Осенью 1939-ого года Сикорский ещё пригласил его в организованное в изгнании во Франции польское правительство, но после смерти Сикорского он уже не участвовал в политике высокого уровня. Он остался в Англии после войны. Он продиктовал свой мемуар в 1952-ом году.

A HADTÖRTÉNETI INTÉZET ÉS MÚZEUM KÖNYVTÁRA

KEMÉNY KRISZTIÁN

A SZOLNOKI ÜTKÖZET

1849. MÁRCIUS 5.

SZEMLE

BÁRÁNY ATTILA – PÓSÁN LÁSZLÓ (SZERK.)

SZÁMÚZETÉS, FOGSÁG, SZABADULÁS A KÖZÉPKORI ÉS KORAÚJKORI EURÓPÁBAN

(*DE–TKP Lendület „Magyarország a középkori Európában” kutatócsoport,
Memoria Hungariae 13., Debrecen, 2021. 239 o. ISBN 978-963-490-354-3*)

A kötet a Debreceni Egyetem – Témaerületi Kiválósági Program keretében a Lendület „Magyarország a középkori Európában” kutatócsoport által kiadott, *Memoria Hungariae*-sorozat 13. tagjaként jelent meg. A szerkesztők tizenkét olyan történetet ígérnek – köztük ismertebbeket és kevésbé ismerteket –, amelyekben közös motívum a száműzetés, a fogság vagy a szabadulás. A kötet térben és időben is meglehetősen széles horizontot érint. A felelevenített mozzanatok a 11–12. századi Kijevi Ruszban zajló dinasztikus küzdelmekről Hollandia aranykoráig, a Litván Fejedelemségtől szentföldi eseményekig ívelnek. A szerzői paletta tekintetében a szerkesztők is fontosnak tartották kiemelni, hogy a kötet sikeresen integrálta a hazai történeti kutatóműhelyek képviselőit, akik személyes sorsok bemutatásával igyekeztek emberközelibbé tenni és a vizsgálati fókusz leszűkítésével más megvilágításba helyezni a témát. A kiválasztott tematika nagy erőforrásokkal rendelkezik még, így a kötet szerzői és szerkesztői is vállalták, hogy az olvasók igényétől függően nyitottak e tartalékok kitermelésére.

Font Márta tanulmánya (*A dinasztikus küzdelmek vesztesei a 11–12. századi Kijevi Ruszban: a polocki Vseszlav és Ivan Berladnyik*) a Kijevi Rusz sajátos dinasztikus küzdelmeit mutatja be két fogságba esett, majd kiszabadult fejedelem példáján keresztül. Az első esetben Bölcs Jaroszlav (1019–1054) három fia, Izjaszlav, Szvjatoszlav és Vszevolod csapta be és vetette börtönbe politikai ellenfeleit, Vseszlavot és annak fiait 1067-ben. A korábbi polocki fejedelmet végül egy lázadás juttatta ki a börtönből, s emelte a nagyfejedelmi székbe. Uralma azonban hét hónap után összeomlott. Még saját fejedelemségét is csak komoly harcok árán sikerült visszaszereznie. A második példa Ivan Berladnyik¹ története, akit előbb 1145-ben Vlagyimirko szorított ki Halicsból, majd Jurij Dolgorukij fogságába esett, ahonnan valószínűleg sikerült megszöknie, hiszen 1158-ban már támadást indított a halicsi terület déli határánál. Ivan további sorsa összefonódott a Magyar Királyság keleti politikájával is.

Hunyadi Zsolt (*Templomos és johannita lovagok a hitetlenek fogságában*) a templomos és a johannita lovagrendnek a 11–13. században a Szentföldön, illetve az Ibériai-

¹ Bölcs Jaroszlav (1019–1054) unokája.

félszigeten fogságba esett tagjai sorsát igyekszik nyomon követni, valamint rámutatni a lovagrendek foglyokiváltási gyakorlatára is. A tanulmány térben túllép a kötet címében szereplő európai kereteken, hiszen a Pireneusi-félsziget mellett szentföldi kitekintéssel is szolgál. A szerző röviden felvázolja a keresztények fogságba vetésének gyakorlatát, amelynek fontos eleme, hogy az egyszerű katonákat vagy harcképtelenekeket kivégzik, illetve eladják rabszolgának, fogságba tehát csak az értékes foglyok kerülnek. Érdekes példa Odo de St. Amand templomos nagymester, aki megtiltotta rendtársainak, hogy kifizessék az óriási váltságdíjat, ezért muszlim tömlőcben halt meg. Máshogy állt ehhez a kérdéshez az 1187-ben Hattinnál fogságba kerülő Gerard de Ridefort nagymester, akinek szabadulásáért cserébe templomos rendtársai több szentföldi várat engedtek át. A nagymesterek hosszas raboskodásának keserű tanulsága miatt mindkét rend egyfajta helyettesi (*locumtentes*) méltóságokat alakított ki. A váltságdíj mellett szabadulást jelenthetett volna még az iszlámra való áttérés is, azonban ez csak nagyon elvétve volt jellemző. A lovagrendek történetében az egyik leghíresebb raboskodás Roger Stanegrave-é, akinek 34 évig tartó rabságáról számos forrás tanúskodik, így betekintést nyerhetünk a fogva tartás gyakorlatába is. Habár a lovagrendek kevésbé folytattak irgalmas rendekre jellemző tevékenységet, mégis kivették szerepüket a foglyok kiváltásából.

Bárány Attila (*Oroszlánszívű Richárd fogsága*) I. (Oroszlánszívű) Richárd 1192–1194-es, ausztriai, majd németföldi fogságának történetét tárja az olvasó elé. Tanulmánya nemcsak a foglyul ejtést, de annak lehetséges okait, előzményeit is rendkívül részletesen vizsgálja. A különböző források ütköztetésével, idézésével az olvasó Richárd történetén túl a különféle történetírói interpretációkat, esetleges a mögöttes propagandaszándékokat is megismerheti. Ezekkel a dilemmákkal, morfondírozásokkal kapcsolatban érezhető a szerző részéről egyfajta hermeneutikai gesztus, amely a laikus olvasót is közelebb hozhatja a történeti elemzésekhez. Végszavában Bárány rámutat, hogy Richárd raboskodása túlmutat önmagán, s egyszerre jelenti az Anjou „birodalom” erejének megroppanását, valamint a Magna Carta szellemiségének bölcsőjét.

A fogságba esett király tematikájához illeszkedik Pósn László tanulmánya (*Kęstutis litván fejedelem szökése a Német Lovagrend rabságából*), aki Kęstutisnak a Német Lovagrendnél elszenvedett rabságát, majd szökését tárgyalja. A szerző fontos mérföldkőként említi Kęstutis fejedelemségét, így az 1350-es évekre már a litvánok is – felismerve az értékes cserealap lehetőségét – úgy bántak foglyaikkal, mint máshol Európában. Ezzel is magyarázható, hogy a fejedelmet 1361-es fogságba kerülése alkalmával bár szigorúan őrizték – napközben két lovag felügyelte a marienburgi ún. Magasvárban –, de meglehetősen nagy mozgási szabadsággal tartották. A szerző aprólékosan járja körbe a szökés megtervezésének és kivitelezésének lehetséges forgatókönyvét, amelyben nagy szerepet kapott egy feltételezhetően litván származású szolgálja. A szökés sikerén felbuzdulva Kęstutis támadásra szánta el magát, amelynek következtében újra a lovagrend fogságába esett, de ismét sikerült megszöknie. A sors

fintora, hogy a jól őrzött Marienburgból is megszökni képes fejedelem végül unokaöccse, Jogaila fogságában halt meg 1382-ben.

Kilépve a fejedelmek, királyok történeteinek narratívájából, Veszprémy László tanulmányában („*Hol vannak a katonák?*” *A nikápolyi csata /1396/ hadifoglyai*) a nikápolyi csatát (1396) követő fogságokról olvashatunk. Hiánypótló a szerző bevezetője, amely összegzi a hadifogság jelenségének középkori kialakulását, melyben fontos lépő volt a hattini ütközet, majd a százéves háború. A munka fő kérdése, hogy miért nem tértek haza az elfogott magyarok és nyugatiak a csatát követő években, évtizedekben. A szerző megjegyzi, hogy Mályusz Elemér eredményei óta szinte semmit sem gyarapodott a magyar foglyokra vonatkozó forrásbázis, s talán éppen ez lehetett Veszprémy egyik mozgatórugója, hogy e tanulmány végén közreadja Ilsvai Leusták nádor Leszbosz szigetéről írt végrendeletét. Az egyik választ a „hol vannak a katonák?” kérdésre Ibn al-Fazari, a csatában is jelen lévő damaszkuszi tudós adja meg, aki beszámol a keresztény foglyok szisztematikus kivégzéséről. A szemtanú Johann Schiltberger leírása szerint a haláltól csak a legelőkelőbbek és a húsz évnél fiatalabbak menekültek meg. Ő maga 16 évesen került oszmán fogságba, s csak 32 év távollét után tért vissza a nyugati világba. Az imént feltett kérdésre is tőle kaphatjuk meg a második választ, hiszen gondosan leírja az általa ismert rabok tartózkodási helyét. Veszprémy ezután apránként bogozza ki a váltságdíjak előállítására tett kísérleteket, az emögött meghúzódó itáliai kereskedői szálakat, valamint a követségek útvonalait. A tanulmány fő kérdésére végül a szerző adja meg a válasz harmadik részét: Zsigmond nem rendelkezett olyan kapcsolati és bizalmi tőkével, amely szükséges lett volna a gazdag hitelezők bevonásához, s így a magyar foglyok – élükön a nádorral – kiváltásához.

Az itáliai szálhoz némileg kapcsolódva, a velencei háborúban fogságba esettekről olvashatunk E. Kovács Péter tollából (*Foglyok a velencei háborúban, 1411–1412*). Munkáját a szerző tizenegy következtetésre fűzi fel. Bevezetőjében ő is megemlíti a hadifogság elüzletiesedését, majd felsorolja a magyar fogságba került velenceieket. Általános megállapítása, hogy a legértékesebb foglyokat a váltságdíj megérkezéséig Magyarországra küldték. Izgalmas Tristano Savorgnan, Velence-párti udinei kapitány két fiának fogságba esési története, amelyből a szerző arra következtet, hogy a hadifoglyok felett nem a Velencei Köztársaság, hanem a katonák és a zsoldosok rendelkeztek. Míg a velencei foglyokat főként misszilis anyagból ismerjük, addig a magyarok esetében főleg elbeszélő forrásokra támaszkodhatunk, amelyek hitelességéért maga E. Kovács sem vállal garanciát. A foglysorsok részletes feltárását nehezíti, hogy sok esetben csak a fogság tényét közlik, annak körülményeit nem. Olvashatunk néhány szökésről is, mint Scalabrino de Treviso története, aki III. Pandolfo Malatesti velencei fővezér parancsnoksága alatt szolgálva esett fogságba s került a magyarok által birtokolt Udinébe, ahonnan végül sikerült megszöknie. E. Kovács munkáját egy rendkívül izgalmas vizsgálattal zárja: Felsőgyőrödi Pobor István történetét adja elő, de két, egymással teljesen ellentétes narratívában. A *Hayden White* és *Hayden White 2*

névre keresztelt alfejezetek célja az lehet, hogy bemutassa a történész felelősségét mint elbeszélőét a források megszólaltatásában. Gondolatmenete zárásaként Felsőgyőrödi Pobor István értékelésénél felteszi a kérdést: „*Black or White?*”, azaz itt is kétféle választ kaphatunk, akár csak Hayden White-tól.

Árvai Tünde a Garai család nádori ágának fogságaival foglalkozik (*Foglyok és túszok a Garai család történetében*). Garai János (†1428), későbbi temesi ispán három ízben is fogságba esett. Ez egyrészt politikai fogságot jelentett, másrészt volt túsz, legvégül pedig hadifogoly. Miután őt családjá kiváltotta, az ország bárói összefogtak, hogy a többi fogságban levőt is ki tudják váltani. A tanulmányban soron következő Garai János özvegye, Mazóviai Hedvig házasságtörés, férjgyilkosság és kerítés vádjával került unokaöccse, Garai Miklós, macsó bíró fogságába. A szerző kiemeli, hogy ez az 1435-ös eset volt az egyik legkorábbi precedens az örökös fogság büntetésére. Garai Lászlót (†1459), későbbi nádort Habsburg Frigyes (ur. III. Frigyesként 1452–1493) ejtette fogságba 1441-ben, miután többször betört Ausztria területére. Szabadon engedésének feltétele az volt, hogy segítenie kellett V. László királyt, így tehát hadifogsága egyfajta diplomáciai küldetésé alakult át. 1447 elején László újra Frigyes nem kívánt vendégszeretetét élvezte, ahonnan egy túsz és jóvátétel ígéretével távozhatott. A tanulmány a hazai terminusok tisztázásával zárul, amely nyomán egyértelműen elválik egymástól az önként adott (*obses*) és erőszakkal ejtett fogoly (*captivus*).

A fogság egy teljesen más értelmezését használja tanulmányában Novák Ádám (*Hungarikák V. László gyámságának időszakából*), aki a kiskorú V. László 1440 és 1452 között III. Frigyesnél töltött, gyámság alatti éveit aposztrofálja így. A szerző meg is magyarázza, hogy miért döntött e szóhasználat mellett: a magyar rendek is így értelmezték a helyzetet. A törvényesen megkoronázott magyar uralkodó s vele együtt a Szent Korona egy idegen ország királyának kezén volt. A tanulmány egyik fő célja – V. László fogságának bemutatása mellett – a forrásközlés, forrásbemutató. Először az 1446-os radkersburgi fegyverszünet nyolc magyar főúri pecsétje kerül göröcső alá. Az 1452-es, osztrák és magyar rendek között létrejött szövetség dokumentumát az ország politikai aktorainak a döntő hányada hitelesítette pecsétjével. A tanulmány egyik legnagyobb értéke az az adattár, amelyet a szerző az egyes pecsétekről közöl tulajdonosaik rövid biográfiájával együtt. A szfragisztikai elemzéseket végül egyfajta kodológiai vizsgálat váltja fel, amely során a szerző alapos vizsgálat alá veszi a gyermek V. László könyvtárának azonosítható elemeit, például címereket, emberábrázolásokat. A tanulmány e részében nemcsak a külső jegyeket, de az adott kötetek funkcióit is megvizsgálja. A narráció mellett a szerző egy-egy fóliót, színes táblát is közöl a Bécsben őrzött kéziratokból.

Az uralkodói, fejedelmi „blokkba” illeszkedik Györkös Attila tanulmánya (*I. Ferenc francia király spanyol fogsága, 1525–1526*), aki I. Ferenc francia király 1525–1526. évi spanyol fogságával foglalkozik, amely azért is érdekes, mert még a nemzetközi történelmi közvélemény is gyakran összekapcsolja a pavai csatát követő fogságot

a mohácsi csatavesztéssel. A szerző nem először foglalkozik a „Nyugat árulásának” mítoszával (2. jegyzet), s ennek értelmében tanulmányának vizsgálati fókuszában is a körülmények mellett a fogva tartás diplomáciai vetülete, valamint a mítosz cáfolata áll. Az ütközet során az uralkodót kis híján lelőtte egy spanyol muskétás, de végül sikerült foglyul ejteni. A királyt előbb Észak-Itáliában, majd Spanyolországban őrizték. Fogsága mindaddig királyhoz méltó volt, amíg el nem utasította V. Károly feltételeit, miszerint Ferenc mondjon le itáliai követeléseiről, s engedje át a Burgundiai hercegséget és Artois grófságát a császárnak. Ezt követően Madridba szállították, ahol olyannyira megbetegedett, hogy orvosai is lemondtak róla. Csodával határos módon végül sikerült felépülnie, és szabadulásáért cserébe elfogadta a súlyos feltételeket, amelyeknek két fia túszul adása is része volt. A tanulmány következtetése, hogy Ferenc kapcsolatfelvétele I. Szulejmánnal inkább csupán diplomáciai fogás volt, semmint tényleges katonai szövetség. A cognac-i liga esetében pedig Györkös kijelenti, hogy nem járult hozzá Magyarország romlásához.

Tózsza-Rigó Attila tanulmánya (*Egy önkéntes „fogságba” vonulás története. V. Károly lemondásának és visszavonulásának körülményei*) eltér a korábbi tematikától, hiszen egy önkéntes száműzetést mutat be. A szerző részletesen tárja fel azokat az állomásokat, amelyek végül arra vezették V. Károlyt, hogy birodalmát felossza fia, Fülöp, és testvére, Ferdinánd között, majd 1556-ban kolostorba vonuljon. Súlyos lelki teherként nehezedett az uralkodóra számos, magával szemben állított elvárása, amelyen a Birodalom egységének kialakítása és a kereszténység védelme. Ezek kudarca és egy sor személyes tragédia vezetett a világi élettől való elzárkózásához. A gazdaságtörténeti perspektíva mellett a szerző nagy hangsúlyt fektet a pszichohistóriai megközelítésre, s így a személyes jellegű forrásokra. Ennek tükrében tárgyalja Károlynak Fülöp infánszhoz írt intelmeit is. Hadszervezeti szempontból érdekes lehet az a tanácsa, hogy fia különböző nációkból válogatva katonáit, 30 000 gyalogost és 4000 lovast tartson fegyverben, de arra figyeljen, hogy őket ne együtt táboroztassa.

Illésházy István emigrációját, illetve politikai karrierépítését tekinti át Hiller István (*Emigráció, avagy út a hatalomba. Illésházy István*). A szerző rendkívül részletesen mutatja be Illésházy gazdasági tevékenységét, míg eljutunk a döntő üggyhöz. 1601-től a Kincstár pénzszűkében volt, amelyet a magyar arisztokrácia kárára kívánt rendezni. Két város ügyében került szembe a kamara Illésházyval, aki – hosszas levélváltás lezárásaként – megkérdőjelezte a döntés jogosságát és az uralkodó autoritását e kérdésben, minek következtében 1603. március 13-án fő- és jószágvesztésre ítélték. Az ítélet elől a főnemes előbb Morvaországba, majd Lengyelországba menekült. Ezt követően csatlakozott Bocskai István mozgalmához, amelyben aktív szerepet vállalt a különféle tárgyalások, s így a béketárgyalások alkalmával is. 1608-ban már az ország nádoraként látjuk. A szerző egyértelműen az emigrációhoz köti Illésházy politikai karrierjének megindulását, majd kicsúcsosodását, amely megteremtette a közel 350 éven keresztül életben maradó kétkamarás törvényhozást.

A kötet utolsó tanulmánya Hollandia aranykorával foglalkozik. Bozzay Réka (*Hadifogság a holland aranykor idején*) kiválóan foglalja össze bevezetőjében a hadifogság ottani körülményeit, amelynek javulása mögött elsősorban keresztény etikai motivációt láthatunk, mígnem eljutunk a háborús jog kérdéséhez. Igen érdekes, ahogy a szerző rámutat az egyes teoretikusok háborúhoz való viszonyulására. Hugo Grotius (1583–1645) németalföldi jogász például már nemzetközi jogi keretekben gondolkodott, amelynek részeként védte volna az emberek tulajdonát. A németalföldi szabadságharc során (1568–1648) kialakult a hadifoglyok tartásának szabályozott gyakorlata. Pontosan meghatározták a fogolytartás körülményeit, s rendfokozat alapján a kiváltás összegét is. Ez csak úgy valósulhatott meg, hogy az állam átvette a hadifoglyok felett gyakorolt jogot, amelyet korábban – hasonlóan az E. Kovács Péter tanulmányában tárgyaltakhoz – a foglyul ejtő katonák gyakoroltak. A szerző azonban arra is rávilágít, hogy a jogok teljesen eltérőek voltak a tengeri ütközetek esetében, ahol sok ideig megmaradt a magánszemélyek befolyása, s így az ellenséges foglyok módszeres kivégzése is.

A tanulmánykötet ismertetése során többféle tematikus blokk is körvonalazódott, mint az elit fogsága, különböző vallások, felekezetek közötti fogságba esés, önkéntes száműzetés. Mégis a kronologikus tárgyalás mellett döntöttünk, amely a rendkívül különböző témaválasztások ellenére lehetőséget nyújt az olvasónak egyfajta fejlődési ív megrajzolására.

A tematikus válogatás, személyes sorsok bemutatása, valamint a vizsgálati lépték csökkentése olyan izgalmas elbeszéléseket hozott létre, amely nem csupán a szakmai, de a szélesebb olvasóközönség számára is minőségi olvasásélményt biztosíthat.

Ónadi Sándor

HARALD SKALA – RÉFI ATTILA

A NÁDASDY-HUSZÁROK KÜLÖNÖS TÖRTÉNETEI A 18. SZÁZADBÓL

(Nemzeti Portrétár, Budapest, 2021. 123 o. ISBN 978-615-01-2202-1)

A szakember számára mindig öröm, ha egy új könyvsorozat első kötetét veheti kezébe. Annál nagyobb ez az öröm, ha az adott munka a szakterületével, esetemben az egyenruha- illetve viselettörténettel kapcsolatos.

A kötet bemutatása előtt azonban érdemes röviden kitérni a kiadóra, a Nemzeti Portrétár Alapítványra is. A szervezet elsődleges célja, hogy egy digitális adatbázisban összegyűjtsék, közrebocsássák és kutathatóvá tegyék a hazai vonatkozású történelmi portrékat, valamint támogassák az ezzel kapcsolatos tudományos tevékenységet. A megsüvegezendő célkitűzés gyümölcsének tekinthető annak a könyvsorozatnak az elindítása is, melynek első kötete a betléri (ma: Betilar, Szlovákia) Andrassy-kas-

télyban őrzött, az egykori Nádasdy-huszárezred tisztjeiről az 1760-as években készült portrészorozatot mutatja be. Bár a korszakban számos ezred készítettett hasonló galériát a tisztikaráról, ezek legtöbbször mára elveszett vagy szétszóródott, az egyben maradt kollekciónak ezért különleges értéket képviselnek a kutatók számára.

A betléri kastély gyűjteménye harmincöt tisztí portrét őriz, melyekről a közelmúltig eléggé csekély háttérinformáció állt rendelkezésre. Bár a festményeken feltüntették az ábrázolt személyek nevét és rendfokozatát, további adatok nem voltak elérhetőek róluk. E tekintetben a kötet létrejötte igazi áttörésnek számít, hiszen két kutató, a Németországban élő Harald Skala és szerzőtársa, Réfi Attila (mindketten a korszak avatott ismerői) igen sok adattal gazdagították a képsorozatot bemutató kötetet. Harald Skala szakterülete a spanyol örökösödési háború, Réfi Attila pedig a magyar huszárság 18–19. századi történetével foglalkozik, jelenleg a Károlyi Gáspár Református Egyetemen működő Huszártörténelmi Kutatócsoport vezetője.

Magáról az alakulatról érdemes megjegyezni, hogy 1688-as alapításával a legrégebbi folyamatosan fennálló huszárezrednek számított. A könyv elején a szerzők néhány oldalban vázolták az ezred történetét, különös tekintettel arra az időszakra, amelyből a festmények származnak.

A portrékon olvasható nevek és az ezred fennmaradt mustrajegyzékeinek összevetésével megállapítható volt, hogy a festmények 1763–1764 folyamán készülhettek. Az egyes tiszteket is be tudták azonosítani a kutatók, így az ábrázolt személyekről feltalált adatok alapján a képek mellé egy-egy rövid életrajzot is sikerült fűzni. Ez tartalmazza a születési helyet és évet (utóbbi többször csak hozzávetőleges, mivel a mustrajegyzékek az életkort tüntették fel), valamint a katonai pályafutás részleteit, esetenként pedig a családi állapotot. Bár a szoroson vett huszártisztek zöme magyar vagy magyarországi származású volt, különös életutakkal is megismerkedhet az olvasó. Ilyen például Paul von Torres főhadnagy esete, aki Észak-Itáliában, Páviában látta meg a napvilágot, és valószínűleg spanyol felmenőkkel büszkélkedhetett. Ugyanígy megemlíthetjük báró Martin von Graevent, aki a svédországi Malmöben született, és a svéd hadseregben kezdte meg katonai pályafutását.

Viselettörténelmi szempontból a portréegyüttes nagy érdeme, hogy a festő ecsetje nemcsak a tisztikart, hanem az ezredtörzshöz tartozó egyéb személyzetet is megörökítette. A jellegzetes huszáregyenruhák mellett a németes öltözetbe bújtatott ezredkáplán, hadbíró, szállásmester, illetve az ezredorvos viseletét is tanulmányozhatjuk a kötetben. Említésre méltó, hogy a felsoroltak közül csupán Birinyi Ferenc lelkész volt magyar származású, míg a többiek németajkúak voltak, sőt Haas hadbíró a Mainzi Választófejedelemségben, von Schwanhauser ezredorvos pedig Szászországban született. A huszártiszteket természetesen az ezred egyenruhájában festette meg az ismeretlen művész: zöld dolmányban, vörös lovaglónadrágban, fehér prémmel szegett zöld mentében, zsinórövvvel, karddal az oldalukon, de fejfedő nélkül. Kivételt csupán báró Martin von Graeven és gróf Nádasdy Ferenc képvisel, őket ugyanis tábornoki

uniformisban láthatjuk. A képsorozat alkotóját egyébként nem sikerült azonosítani – megjegyzendő azonban, hogy Nádasdy portróját bizonyosan egy másik, szemmel láthatóan jobb képességekkel megáldott festő készítette el –, sőt az sem tisztázott, hogyan kerültek a portrék a betléri Andrásy-kastélyba.

Érdeemes megjegyezni, hogy báró Graffenstein József alezredes kivételével valamennyi huszártiszt, sőt az ezredlelkész is bajuszt visel.

A képsorozathoz tartozik hat csatakép is: a boroszlói (Wrocław) csata, a város ostroma, Kolín, Leuthen, Zittau felégetése, valamint egy nem azonosított tengeri csata képe – valamennyi hadiesemény 1757-ben történt. Az összecsapások közül ki kell emelni a kolíni, valamint a leutheni csatát, hiszen mindkettő jelentős hatással volt az ezredtulajdonos, Nádasdy Ferenc karrierjére.

A 123 oldalas kötet kétnyelvű, magyar és szlovák szöveggel került az olvasókhoz. Értékét nagyban emeli a kiváló minőségű színes nyomtatás, így a képek kellően nagy méretben élvezhetőek és tanulmányozhatóak. A könyv a Nemzeti Portrétár Alapítványtól szerezhető be.

E sorok írásakor már nyomdába került a sorozat következő darabja, amely a Wurmser-huszárezred 1775–1797 között keletkezett tisztí portréit dolgozza fel. Remélhetőleg a Nemzeti Portrétár által megkezdett munka még sokáig folytatódik, és további katonai vonatkozású portrészorozatok közzétételére is sor kerül a jövőben.

Bálint Ferenc

HERMANN RÓBERT – BONA GÁBOR – MOLNÁR ANDRÁS

A 47. HONVÉDZÁSZLÓALJ TÖRTÉNETE, 1848–1849

*(Zalaegerszeg Megyei Jogú Város Önkormányzata, Zalaegerszeg, 2020. 334 o.
ISBN 978-615-6177-00-1)*

2020. szeptember 16-án tartották meg Zalaegerszegen *A 47. honvédszászlóalj emlékezete* című tudományos konferenciát, ennek keretében nyílt meg a vonatkozó kiállítás, illetve mutatták be *A 47. honvédszászlóalj története, 1848–1849* című kötetet.

A munka célja – ahogy Balaicz Zoltán polgármester előszavában is olvashatjuk – jóval összetettebb egy történeti összefoglaló megjelentetésénél. Fontos célkitűzése, hogy helyi szinten emléket állítson nemzeti hőseinknek, emellett kielégítse a lokálpatrióták szellemi igényeit, de a legfontosabb a szakmai hiánypótlásra való igény. Zászlóalj-történet szempontjából viszonylag gyengén áll a jelenlegi történetírás: a mintegy 160 honvédszászlóaljból kevesebb, mint 10 került feldolgozásra. Ezért különösen fontos *A 47. honvédszászlóalj története, 1848–1849*, mely az első zalai vonatkozású alakulat-történeti monográfiának tekinthető.

A leghíresebb zalai toborzású honvédzászlóalj történetét Hermann Róbert – a Magyar Történelmi Társulat elnöke és a HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum parancsnokának tudományos helyettese – tollából olvashatjuk, míg a zászlóalj tisztikarát, életrajzi adattárát Bona Gábor hadtörténész, a Hadtörténeti Intézet egykori igazgatója dolgozta fel. A kötet harmadik szerzője, Molnár András – a Magyar Nemzeti Levéltár Zala Megyei Levéltárának főlevéltárosa – a legénységi adattár, a zászlóaljhoz kapcsolódó levéltári dokumentumok, emlékiratok és visszaemlékezések összegyűjtésével járult hozzá a tartalom teljességéhez.

Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc zalai vonatkozásaival számos helytörténeti munka foglalkozott már, főként tanulmányok formájában. Önálló kötetként eddig csupán két munka jelent meg a témában: Béres Katalintól *A szabadságharc emlékei Zalában* (1999), valamint a Bona–Hermann–Molnár szerzőhármas által jegyzett *A szabadságharc zalai honvédei, 1848–1849* (1992) című tanulmánykötet.

Bár utóbbi sok hasonlóságot mutat a kezünkben tartott művel, markáns különbségek is akadnak, mivel abban két másik zalai toborzású honvédzászlóalj, a 7. és az 56. számú története is olvasható. A korábbi összeállítás kutatásaira alapozva emelték ki a szerzők és bővítették önálló kötet terjedelműre a legvitézebb zalai honvédzászlóalj történetét.

A kereskedelmi forgalomba nem kerülő könyv öt nagyobb fejezetből áll. Az elsőben – a kutatási nehézségek bemutatását követően – a zászlóalj történetét ismerhetjük meg. 1848. augusztus 13-án Batthyány Lajos gróf elrendelte az „önkéntes mozgó nemzetőri csapatok” felállítását. Szeptember 15-én Csány László kormánybiztos utasítása szerint Zala megye 1000 főnyi önkéntes kiállítására lett felszólítva. A nehézkesen kiállított nemzetőrséget több turnusban küldték le a Dráva vonalára, majd újabb felszólítás érkezett a megyéhez, miszerint a gyakorlottabb nemzetőrökből járasonként 200 fős századokat állítsanak fel.

Gyika Jenő őrnagy, az egyik század parancsnoka már szeptember 30-án kérelmezte az önkéntes csapatok zászlóaljjá való átalakítását. A még alakulófélben levő zászlóalj 1848. október 3-án Nagykanizsa visszafoglalásánál esett át a tűzkeresztségen (mellyel sikerült az Albert Nugent alezredes vezette helyőrség utánpótlási vonalát elvágniuk), majd továbbküldték őket Kiskanizsa felé. Október 7-én az ütközet után visszarendelték az alakulatot Nagykanizsa védelmére. Az október 14-én körülbelül 700 főt számoló alakulat fegyverben, ruhában és a megajánlott napidíjakban is hiányt szenvedett.

A hivatalosan november 11-én megalakuló 47. honvédzászlóalj élére Gyika Jenő őrnagy került. Az alakulat Perczel Mór vezénylete alatt részt vett a Muraköz visszafoglalásában, a stájerországi betörésben, november 8-án a friedaui ütközetben, valamint a „drávai hadtest” további kisebb összecsapásaiban. Perczel, miután utasítást kapott, hogy csatlakozzon Görgei tábornok feldunai seregéhez, Kossuth levelét megszívulva – melyben „valami győzelmeckét” várt „édes Móricom”-tól –, december 30-án Mór-nál ütközetet vállalt Jelačić csapataival szemben. Miután a „győzelmecke” reményei

szertefoszlottak, a Perczel-hadtest következő feladata a Tisza vonalának védelme volt. A hadtest és azon belül a 47. honvédszászlóalj Szolnoknál és Ceglédnél is vereséget mért Windisch-Grätz cs. kir. dandárjára.

Miután Perczel hadtestéből egy hadosztályt Franz Schlik tábornok ellen küldtek, benne a 47. zászlóalj is Kazinczy Lajos alezredes parancsnoksága alatt Henryk Dembiński altábornagy csapatainak kötelékében harcolt tovább. Február 14-én részt vett a tornaljai, a pétervásári ütközetekben, majd a február 26–27-én vívott kápolnai csatában.

A tavaszi hadjárat során a zászlóalj már Görgei Artúr tábornok parancsnoksága alá tartozott. Éder József – a zászlóalj egyik hadnagya – a tápióbicskei ütközet hőseként emlékezik meg Görgeiről, aki a szétzilálódott honvédsapátok közé lovagolva teli torokból üvöltötte: „Álljatok meg nyomorultak, mert aki még egy lépést tesz előbbre, levágom, mint a kutyát!” E szavaknak nagy hatása lett, ezt bizonyítják a tápióbicskeit követő isaszegi, nagysallói, majd komáromi győzelmek is. A zászlóalj legdicsőesebb pillanatait ennek ellenére a tavaszi hadjáratot lezáró haditett, Buda ostroma hozta el. A 47. honvédszászlóalj zászlós őrmestere, Püspöky Grácián elsőként tűzte ki a magyar zászlót a várfalra.

Buda ostromát követően a zászlóalj Nagysándor József tábornok alatt szolgált, továbbra is az I. hadtest kötelékében. Miután végigharcolták a Vág menti hadjáratot, részt vettek a július 2-ai komáromi csatában a Haynau vezette cs. kir. sereg ellen, majd Vác felé menet július 15-én sikeresen kiverték az orosz főszereg előőrsét a városból. Ezt követően Vácról kivonulva Görgei bravúrosan kikerülte az orosz főerőket, majd Tokajnál átkelt a Tiszán. A parancsnok ekkor már súlyos fejszélvel vezette seregét a gyülekezési pontnak kijelölt Szeged felé. 1849. augusztus 2-án a zászlóalj oldalvédként részt vett a vesztes debreceni csatában, majd 11 napra rá Nagysándor József tábornok vezetése alatt tette le a fegyvert a világosi vár alatti szőlői mezőn. A nyári hadjárat kényszerű visszavonulásait a végső összecsapásra való felkészülésként értelmező honvédek számára sokkoló volt a fegyverletétel ténye.

A kötet második fejezetében Bona Gábortól olvashatunk röviden a zászlóalj történetéről, valamint tisztikarának összetételéről és a fegyverletételt, majd a kiegyezést követő sorsáról. Részletes információkat kapunk a kezdetben önkéntes nemzetőri alakulat első tisztjeiről, kiknek századosai között találjuk a kötetben szereplő visszaemlékezések szerzői közül Szabó Samut és Kerkapoly Tivadart. Rajtuk kívül szintén visszaemlékező az alakulat egyik számvevő tisztjévé kinevezett Spur János is.

A második egység fontos konklúziója, hogy a tisztek többsége Zala megye közép-nemességéből származott. Ritkán rendelkeztek katonai előképzettséggel, ennek ellenére az alakulatból öten kapták meg a Magyar Katonai Érdemjel III. osztályát, köztük a hős zászlós őrmester, Püspöky Grácián is. Arányaiban a római katolikus vallásúak domináltak, s a legtöbb tiszt a földbirtokosok, a diákok vagy a joggyakornokok (jurátusok) közül került ki. Kor tekintetében nagyobb volt a szórás. Bár az átlagéletkor

24 év volt, a legidősebb tiszt, Sípos Pál 62 éves volt, míg a legfiatalabb, Egressy Ákos még a 17. évét sem töltötte be.

A fegyverletételt követően a zászlóalj 20 tisztjét ítélték kényszersorozásra alkalmasnak, de a többségük pénzmegváltás útján vagy tartós szabadságolás révén 1859 és 1860 között leszerelt. Deák Ferenc passzív magatartása – aki szintén a megye születtje volt – a kiegyezésig hatott az egykori honvédekre, akik csak 1867 után vállaltak hivatalokat, ugyanakkor kivétel nélkül tagjai lettek a Zala megyei Honvédegyletnek.

A harmadik fejezetet a Hermann Róbert és Molnár András által összeírt legénységi adattár képezi. Az 1992-es kötet már tartalmazott egy 160 oldalas összesített Zala megyei legénységi névtárat, melyben a honvédek nevei településenként csoportosítva szerepeltek, míg jelen kötetben ábécésorrendben olvashatóak. A legénységi adattár fő forrásai a parancskönyv, a szökevénykimutatások, a sebesültjegyzékek, a kinevezési és átvezénylési előterjesztések, valamint a kórházi kimutatások névsoraiból lettek összeállítva, a legfontosabbnak ugyanakkor a Zala megyei Honvédegylet törzskönyve bizonyult. A források alapján körülbelül 1650 fő szolgálhatott a zászlóaljban, közülük az adattárban 815 neve szerepel.

A szintén Hermann Róbert és Molnár András által szerkesztett negyedik fejezetet a 47. honvédszászlóalj fennmaradt iratainak okmánytára alkotja. Mivel az alakulat sajtó iratanyagáról nem tudunk beszélni, maga az okmánytár a töredékesen megmaradt parancskönyv iratait, a zászlóalj parancsnokainak, tisztjeinek jelentéseit, átiratait, leveleit foglalja magában.

A mű utolsó fejezetét a visszaemlékezések teszik ki, melyek közül egyedül Egressy Ákos emlékirata jelent meg önálló kötetként.¹ Éder József visszaemlékezéseit részletekben közölte az *1848–49. Történelmi Lapok* című folyóirat (1893, 1895; idézi az ismertetett kötet, 264–274. o.), Kerkapoly Tivadar százados visszaemlékezése pedig szintén olvasható volt már nyomtatásban². Az ismertetett műben legtöbbször idézett Szabó Samu százados emlékirata Hermann Róbert munkája nyomán jelent meg az *Egerszegi történelmi tanulmányok 2010* című kötetben.³ Nagy újdonsága azonban a kiadványnak Spur János főhadnagy visszaemlékezése, amely először került nyomtatásra, ugyanis önéletírását – egy rövid részletet leszámítva – eddig csak a MNL Országos Levéltárában lehetett megtekinteni. E nagyszabású kötetnek talán kevésbé szembe-tűnő ez az erőssége, vagyis, hogy Egressy, Szabó vagy Éder visszaemlékezései által új nézőpontból ismerhetjük meg a honvédek mindennapjait. Képet kapunk az ellátás nehézségeiről vagy arról a dicsőséges orosz ármádiáról, melynek halottjai idegenben,

¹ *Egressy Ákos*: Emlékeim az 1848–49-dik évi szabadságharcz idejéből. Budapest, 1893.

² *Novák Mihály*: Zala vármegye az 1848–49. évi szabadságharczban. Zalaegerszeg, 1908. 234–239. o.

³ *Hermann Róbert*: Szabó Samu honvédszázados emlékirata a 47. honvéd zászlóalj történetéről. In: *Egerszegi történelmi tanulmányok 2010*. Szerk. *Molnár András*. (Zalaegerszegi Füzetek 11.) Zalaegerszeg, 2010. 131–173. o.

temetetlenül feküdtek, és akiket Debrecen felé menet a magyaroknak kellett homokkal betakarniuk. „Csodás játéka a sorsnak; [...] hogy mi tessük azokat, kik bennünket jöttek temetni” – olvasható Egressy Ákos feljegyzései között.

A 334 oldalas, igényesen kivitelezett, keményfedeles kötet borítóján Than Mór vízfestménye látható Buda várának bevételeéről. A kép központi figurája Inkey Kázmér őrnagy, aki kivont szablyával vezeti a 47. honvédszászlóalj katonáit, míg a hátlapon Püspöky Grácián alakja látható. A kötetben található 214 darab illusztráció – köztük csatajelenetek, táblázatok és színes térképek – érdekfeszítőbbé, egyben követhetőbbé teszik a művet. A tájékozódásban és az említett személyek beazonosításában segítenek a különböző fekete-fehér és színezett litográfiák, fa- és acélmetszetek, víz- és olajfestmények, valamint ceruzarajzok. A zászlóalj részletes csapatmozgásainak követését a kötet végén található 23 db színes térkép segíti. Leheletnyi kritikaként felröhathó, hogy néhol szerencsésebb lett volna a térképeket a kötet szöveges részébe (is) beilleszteni, így lapozás nélkül lehetne elhelyezni a történéseket a földrajzi térben. Bár a közreadó szándéka szerint a kötet az iskolás korosztály számára oktatási segédanyagként is alkalmazható, a gazdag képanyag és térképmelléklet ellenére is elsősorban a szakmai közegnek és a téma iránt elhivatott olvasóknak ajánlható.

Zárásként hadd idézzem fel a kötet számomra legértékesebb üzenetét, melyet Egressy Ákos hadnagy visszaemlékezése őrzött meg, miszerint a honvéd legénység a többszörös túlerővel szemben sem akarta letenni a fegyvert: „halva igen, de élve nem kapitulálunk” (291. o.) – hangzott el az egyöntetű fogadalom 1849. augusztus 10-én az aradi táborban.

Gulyás Adrienn

ROSONCZY ILDIKÓ

A BIZTOS GYŐZELEM TUDATÁBAN

Miklós cár és fővezére az 1849-es magyar hadjáratról orosz levéltári források alapján

*(Magyar Napló, Fókusz Egyesület, Budapest, 2021. 348 o.
ISBN 978-615-5641-50-3)*

Az 1849 nyarán bekövetkező invázió volt az első alkalom, hogy az „Északi Koloszsus” döntő módon avatkozott be Magyarország történelmébe, hiszen a szabadságharc során kialakult, az addig jobbára döntetlen körüli helyzetet egyértelműen az orosz fél billentette a császári-királyi oldal javára. Ez a hadjárat így kezdettől a magyar érdeklődés homlokterébe került, ám az alapos, levéltári forrásokra épülő kutatások előbb az orosz levéltárak bizonyos fokú zártsága, utóbb a szinte 1980-ig tartó ideo-

lógiai megkötések miatt viszonylag szerény eredményeket hoztak. 1990 óta azonban egyre-másra jelentek meg a vonatkozó korábbi orosz összefoglalók, forrásmunkák, visszaemlékezések magyar fordításai, valamint komoly levéltári kutatásokon alapuló szakmunkák is. Ezek már egyre jobban megmutatják a korábban monolit tömbként kezelt cári hadsereg vezetőinek, tábornokainak és tisztjeinek egyéniségét, a hadsereg belső életét, illetve a hadjárat lefolyását orosz szempontból. E művek sorába illeszkedik Rosonczy Ildikó tavaly megjelent újabb munkája, amelyben az orosz beavatkozás történetének elsőszámú szakértője I. Miklós cárnak és hadserege fővezérének, Ivan Fjodorovics Paszkevics tábornagnak a magyarországi hadjárat alatt folytatott levelezését mutatja be.

A kötet első felét egy igen alapos tanulmány alkotja, amelynek bevezetőjében a szerző röviden felvázolja az invázió előtörténetét és indokait; bemutatja, hogyan változtak az orosz elképzelések az alkalmazandó erők mértékét és a főparancsnok személyét illetően, míg végül Paszkevics tábornagy közel 200 000 fős haderővel megindult a magyar határ felé. Emellett olyan témákat is igyekszik tisztázni, mint I. Ferenc József osztrák császár meg nem történt kézcsokjja a cárnak, vagy az 1945 utáni hivatalos magyar marxista történetírás feltűnő érdektelensége a beavatkozás iránt, illetve ügödöntő szerepének tudatos torzítása, kisebbitése. Végül Rosonczy ismerteti, hogyan sikerült az orosz levéltárakban rábukkanni I. Miklós és Paszkevics egymáshoz írt leveleire, illetve köszönetet mond azon orosz, francia és magyar szakembereknek, akik segítették kutatásait.

A tanulmány első fejezete magával Paszkeviccsel foglalkozik, bemutatva azt az utat, amelyet bejárva az egyszerű kozák felmenőkkel rendelkező fiatal nemes élete végére az orosz haderő főparancsnokává, I. Miklós cár elsőszámú tanácsadójává és – mondhatni – szinte bizalmasává vált. Ivan Fjodorovics Paszkevics 1782. május 19-én született Poltavában, ahonnan előbb a szentpétervári hadapródiskolába, majd a cári gárdába került mint I. Pál cár szárnysegéde. 1805-től átlépett a hadsereghez, amely kötelekében végigharcolta a napóleoni és a török háborúkat, ahol mindvégig kitűnt bátorságával, vállalkozószellemével és gyors helyzetfelismerésével. 1810-től már vezérőrnagy, az 1812–14. évi hadjáratokban hadosztályparancsnok. Párizs bevétele után I. Sándor cár mutatta be Miklós hercegnek, akivel hamar elmélyült a kapcsolata, ami meghatározta további pályafutását is. I. Miklós 1825-ben bekövetkező trónra lépése után Paszkevics már hadtestparancsnok főhadsegédként az új cár legmegbízhatóbb támasza lett. Sorra kapta a legnehezebb feladatokat, amelyeket sikeresen oldott meg: Perzsiát 1828-ban, a Török Birodalmat 1829-ben, míg a lengyel felkelést 1831-ben győzte le, amiért cserébe tábornagy, Jereván grófja, majd Varsó hercege, emellett szinte az összes magas rangú orosz kitüntetés birtokosa lett. A Lengyel Királyság helytartójaként és az 1. (nyugati) hadsereg parancsnokaként a birodalom egyik legfontosabb emberének számított, így nem csoda, hogy a „magyar lázadás” 1849-es leverésére is őt küldte a cár. Utolsó feladata a krími háborúban a dunai hadsereg vezetése volt, de itt

már nem ért el különösebb eredményeket, és patrónusát alig egy évvel túlélve, végül 1856. február 1-jén halt meg Varsóban.

Noha rendkívül sikeres pályát futott be, származása miatt mindvégig parvenünek, felkapaszkodott „jöttmentnek” tartotta a régi orosz arisztokrácia és a tábornoki kar, amelynek tagjai között szinte csak ellenségei, illetve irigyei voltak, ami személyiségére is negatívan hatott. A kortársak jellemzése szerint az állandó bizalmatlanság, gyanakvás, hiúság, önteltség, a lenézéstől való rettegés élete végére már meglehetősen eluralkodott a tábornagyon, és ez befolyásolta tevékenységét is. A kötet első részét az orosz historiográfia Paszkevics hadvezéri képességeiről és történelmi szerepéről szóló összefoglalója zárja, amelyben Rosonczy Ildikó a 19. század végétől napjainkig mutatja be a különböző korszakok szakértőinek értékeléseit, amelyek a „szimpla középszerű tábornok” minősítéstől egészen az orosz történelem kiemelkedő hadvezéréként való besorolásáig terjednek.

A tanulmány második fejezete az 1849. évi nyári hadjáratral foglalkozik, és azt az orosz fél szemszögéből mutatja be. Noha maga Paszkevics a hadjárat után I. Miklós számára készített összefoglalójában úgy állította be a történeteket, mintha kezdetől manőverezéssel szándékozott volna kikényszeríteni a sikert, ami be is következett, ez azonban nem állja meg a helyét. A haditerv szerint ugyanis a határt több oszlopban átlépő orosz csapatoknak az egyesülés után Pest felé kellett előrenyomulniuk, hogy valahol a magyar főváros és Komárom között a cs. kir. fősereggel együttműködve a magyar főerőket bekerítsék, döntő csatára kényszerítsék, majd megsemmisítsék. Noha az orosz haderőnek a hadjárat első szakasza végén, 1849. július 15–17. között Vácnál sikerült végül megütköznie a magyar fősereggel, az azonban vissza tudott vonulni, ami új helyzetet teremtett. A szerző érzékletesen mutatja be az első szakasz eseményeit, és megjegyzi, hogy noha ez nagyjából az orosz tervek szerint zajlott, a kolerajárvány, az utánpótlási nehézségek, valamint a magyar fél erőinek túlbecslése miatt a cári haderő már ekkor lassabban haladt előre a vártnál, és végül a cs. kir. haderővel való kapcsolatfelvétel is megghiúsult. A második szakasz pedig még inkább az orosz fél elvárásaitól eltérően alakult. A Görgei Artúr tábornok vezette magyar hadsereg ugyanis nemhogy kicsúszott a tervezett átkarolásból, hanem Miskolc környékén elvágta a cári fősereg utánpótlási vonalát, majd a Sajó és a Hernád vonalán megállva rajta is maradt azon, innen pedig semmilyen frontális támadással nem sikerült kimozdítani. A megoldást végül a Tiszafürednél végrehajtott átkelés hozta meg Paszkevics számára, ám a feldunai hadsereg bekerítése megint nem sikerült: csak oldalvédjét tudta augusztus 2-án Debrecennél megverni. A tábornagy eredeti elképzeléseitől eltérően egyre délebbre kényszerült vonulni, miközben ellátása igencsak akadozott. Így szinte megváltásként érte a hír, miszerint Görgei hadserege augusztus 13-án önszántából kapitulált az elővédet képező III. orosz hadtest csapatai előtt. A fejezet záró részében Rosonczy Ildikó az orosz szemtanúk és szakértők szemüvegén keresztül értékeli a tábornagy hadvezetését, és joggal állapítja meg, hogy a kortársak bírálata többnyire

igaznak bizonyult: Görgei attraktív hadvezetése mellett Paszkevics hibái döntő mértékben hozzájárultak a hadjárat elhúzódsához.

A tanulmány harmadik fejezete az orosz főparancsnok leváltásának kérdését járja körül. Mivel a bevetett cári haderő mérete, kiképzettsége és fegyelme szinte előre garantálta a sikert, a hadjárat vontatott menete miatt I. Miklós udvarában hamar felütötte fejét az elégedetlenség. Paszkevics ellenfelei és riválisai természetesen mielőbb igyekeztek felhasználni ezt, hogy ellenlábasukat megbuktassák a cárnál. I. Miklós türelme viszont egészen augusztus elejéig tartott, és csak e hónap 6-án írott levelében adott hangot erőteljesebben elégedetlenségének. Paszkevics azonban részben a külső viszonyokra, részben saját parancsnokai hibájára hivatkozva megbékítette uralkodóját, és noha maga is felvetette, hogy lázas betegsége miatt a hadműveletek elnyúlása esetén átadná a főparancsnoki pozícióját, a cár közös múltjuk és a presztízs miatt is végül kitarzott személye mellett. A szerző részletesen bemutatja azt a töbttényező „játszmát”, amelyben I. Miklóst egyszerre próbálta befolyásolni saját udvara, a bécsi kormányzat, illetve a bevetett orosz hadsereg elégedetlen tábornoki és tisztikara, de a régi bizalmi kapcsolat végül döntőnek bizonyult.

A tanulmány negyedik fejezete az orosz fél tárgyalásokhoz és amnesztiához való viszonyát ismerteti. A szerző itt részletesen bemutatja, hogyan került sor a két hadsereg közötti kapcsolatfelvételre, amely aztán a magyar kormány tárgyalási kísérleteihez is elvezetett. Paszkevics azonban a cár utasításainak megfelelően mind a „lázadozó” kormányzat, mind annak hadserege felől érkező, akárcsak baráti gesztusokat is eleve elutasította, és erre utasította alparancsnokait is. Így abban, hogy békésen végbemehegett a fegyverletétel gróf Fjodor Vasziljevics Rüdiger lovassági tábornok csapatai előtt a Világos alatti szőlői mezőn, a nevezett tábornoknak komoly szerepe volt. Az amnesztiával kapcsolatban Paszkevics – uralkodójához hasonlóan – már békülékenyebb hangot ütött meg, de ezt nem a „lázadókkal” való rokonszenv, hanem csak a császári-királyi félénél józanabb politikai szemmérték: az Osztrák Császárság nagyhatalmi állásának fenntartása ösztönözte. Ez okból mind Paszkevics, mind pedig Rüdiger tett bizonyos lépéseket a fogoly magyar tábornokok és tisztek érdekében, de I. Miklós cárhoz hasonlóan megelégedtek a homályos osztrák ígérekkel a törvényes bírósági eljárások után adandó amnesztiáról.

A tanulmány utolsó, ötödik fejezete a Varsóban tartózkodó cár és hadserege közti kapcsolattartást vizsgálja. Noha ekkor már rendelkezésre állt a vasút, és a postaútvonalak is jól működtek, I. Miklós nem elégedett meg Paszkevics leveleivel, hanem rendszeresen küldött futárokat is az orosz főhadiszállásra, hogy a hadsereg helyzetéről és hangulatáról tájékozódjon. Ezek egyrészt a cári segédtsztek, másrészt pedig a tábori vadászok altisztjei voltak, akiktől a cár így egyszerre tudott „felülről” és „alulról” is képet kapni, akár élőszóban is az eseményekről. A háborús viszonyok között azonban ez nem volt veszélytelen vállalkozás: több futár is fogságba esett, két tábori vadász pedig csak Komárom kapitulációjával egyidőben szabadult ki 1849 szeptemberében.

A kötet második felét alkotja a tulajdonképpeni okmánytár, amelyben I. Miklós és Paszkevicz a hadjárat alatt egymáshoz írott, összesen 46 levele, valamint a tábornagy 1850-ben írt két utólagos feljegyzése, illetve az ahhoz csatolt 3 levél kapott helyet. Noha I. Miklós leveleit Paszkeviczhez Alekszandr Petrovics Scserbatov, a tábornagy életrajzírója már korábban közreadta, és annak vonatkozó része magyar nyelven is napvilágot látott¹, ám az orosz fővezér uralkodójához írt jelentései eddig nem voltak ismereteseek. Rosonczy Ildikó azonban kutatásainak köszönhetően a Moszkvában lévő Oroszországi Állami Hadtörténeti Levéltárban, a hadügyminisztérium iratanyagában megtalálta Paszkevicz 25 eredeti levelét a cárhoz, míg a Szentpéterváron található Oroszországi Állami Történeti Levéltár Paszkevicz-gyűjteményében a tábornagy leveleinek fogalmazványait, egyéb feljegyzéseit, illetve a magyar hadjáratról készített utólagos összefoglalóit is fellelte. A két levélíró küldeményeit most egymással párban, kronológiai sorrendben adta közre, amelynek köszönhetően eddig még nem tapasztalt mélységben láthatunk bele a cár és a tábornagy kapcsolatába, terveikbe, illetve magának Paszkevicznek a gondolataiba is.

A levelezés első darabja a tábornagy 1849. június 19-én (a Julián-naptár szerint június 7-én) Bártfán kelt levele, míg az utolsó I. Miklós cár Varsóban, augusztus 25-én írott üzenete. A levélváltás lényegében teljesen folyamatos: a két fél szinte postafordultával értesítette egymást a harctéren, illetve a hátszországban, valamint a külföldön történekről. Paszkevicz igyekezett mindenről alaposan tájékoztatni koronás urát, aki többnyire egyetértőleg nyugtázta ezeket, illetve egy-egy észrevétellel, felmerült problémával kapcsolatos megoldással segítette „atyai parancsnokát”. A hadjárat első felében nem is voltak köztük nézeteltérések; minden kis sikeres összecsapást nagy elégedettséggel vettek tudomásul, és közös meggyőződésük volt, hogy a magyar főváros közelében a játszma hamarosan véget ér. Ám az 1849. július 15–17. között vívott váci csatától kedvezőtlen fordulatot vett a hadjárat. Paszkevicz, akit valamilyen lázas betegség is kínozta, egyre inkább elvesztette az események feletti kontrollját. Eredmények híján leveleiben egyre nagyobb teret szentelt a cs. kir. főszereg alkalmatlanságának, illetve parancsnoka, Julius von Haynau tábornagy összerúgásának, amely akadályozója a sikeres együttműködésnek, míg saját seregével kapcsolatban egyre többet hibáztatva alparancsnokait, akik közül többeket megrovásban részesített, valamint leváltott. Görgei hadseregét azonban továbbra sem tudta megsemmisíteni, amit I. Miklós egyre nehezebben tolerált, és végül augusztus 6-án írt levelében határozottan hangot is adott elégedetlenségének. A cár azonban, akit közben több családi tragédia is ért, nem vesztette el bizalmát Paszkevicz iránt, aki végül a magyar főszereg lefegyverzésével zárta a hadjáratot, noha ebben a főszerep Rüdigernek és Görgeinek jutott. A tábornagy augusztus 16-án a szőlői fegyverletételről írott leveléből árad a megkönnyebbülés, a cár válaszleveléből nemkülönben: az orosz erőfölény ellenére

¹ Scserbatov, A. P.: Paszkevicz Magyarországon. Ford. Gerencsér Zsigmond. Budapest, 1984.

egyre inkább elhúzódó, mind kínosabbá, veszteségebbé és költségesebbé váló hadjáratot sikerült dicsőséggel zárni. Az utolsó levelek már a kivonulás menetrendjével, a hadifoglyok sorsával, illetve a politikai következményekkel foglalkoznak.

A dokumentumgyűjtemény végén kapott helyet Paszkevicz utólagos összefoglalója a magyar hadjáratról, illetve az ehhez tartozó három melléklet. A tábornagy valószínűleg csak a hazatérés után szembesült azzal, milyen elégedetlen volt működésével a cári udvar zöme, valamint a vele ellenséges tábornoki kar. Ennek ellensúlyozására és uralkodója korábban igényelt tájékoztatására készült el az az írás, amelyet Pjotr Kononovics Menykov tábornoki alezredes, az orosz fővezér beosztottja állított össze 1850-ben, majd orosz nyelven 1851-ben Szentpéterváron, németül pedig 1851-ben Berlinben jelent meg nyomtatásban.² A munka során számos feljegyzés született Paszkevicz kezétől, amelyeket Menykov csak 1875-ben publikált. Az utólagos beszámoló most először olvasható magyarul, az alezredes megjegyzéseivel és lábjegyzeteivel kiegészítve. A két részre osztható feljegyzésen vörös vonalként húzódik keresztül a tábornagy öngazolási kísérlete, melyben azt igyekszik bebizonyítani, hogy minden terv szerint történt, és a hadjárat elhúzódása főleg a cs. kir. hadsereg és Haynau inkompetenciájának, másrészt a külső körülményeknek (kolera, ellátási gondok), illetve az orosz alparancsnoki kar önféjűségének köszönhető. A három levélmelléklet közül az első kettő a cs. kir., illetve a cári főparancsnokság Arad kapitulációja körüli diplomáciai „pengeváltásának” körülményeivel, míg a harmadik Haynau 1850-es leváltásával foglalkozik.

Az igényes kiállítású, színvonalas kötetet bibliográfiaként is helytálló rövidítésjegyzék, személy- és helynévmutató, valamint képmelléklet zárja.

A könyvben, mint minden munkában, előfordulnak kisebb betű- és nyomdahibák, valamint elírások is. A „jól takart állás” helyett célszerű inkább a „jól fedett állás” kifejezést használni (67. o.). A Görgey Ármin-féle különítmény nem július 12-én, hanem már július 2-a után csatlakozott a főszereghez, így részt vett a július 11-i komáromi csatában is (170. o. 365. lábjegyzet). Az 1849. június 28-i tokaji átkelésnél az orosz csapatok aligha Knezic Károly tábornok katonáit szorították vissza, mivel ő június 20-ig a III. hadtest parancsnoka volt, leváltása után pedig a fővárosba távozott, és csak július közepén került az ekkorra már dandárerejűvé növelt tokaji különítmény élére (172. o. 371. lábjegyzet). Az „ütközetet adnak” helyett célszerűbb az „ütközetet vállalnak” kifejezést használni (181. o.). Jó lett volna, ha az orosz ezredek erejének közlésekor kiderül, hogy a „sor” kifejezés hány katonát takar a korabeli terminológia szerint, illetve kérdéses, hogy a miskolci orosz helyőrségben tényleg volt-e cs. kir. zászlóalj is (mindkettő 184. o.). 1849. július 11-én már a harmadik és nem a második komáromi

² Utóbbi: *Neidhardt, Heinrich von* (valójában *P. K. Menykov*): Bericht über die Kriegsoperationen der russischen Truppen gegen ungarischen Rebellen im Jahre 1849. Berlin, 1851. Ezzel kapcsolatban lásd még *Rosonczy Ildikó*: Paszkevicz tábornagy és a hadtörténész Menykov az 1849-es magyar hadjáratról. *Hadtörténelmi Közlemények*, 134. (2021) 2. sz. 349–381. o.

csatára került sor (190. o. 410. lábjegyzet). Végül: Christian Götz vezérőrnagy cs. kir. hadosztálya 1849. április 10-én Vácnál csak kb. 7000 fővel rendelkezhetett, nem pedig több mint 8250 fővel (202. o. 436. lábjegyzet).

A fentieket leszámítva a recenzens csak ajánlani tudja ezt a kiváló munkát mindenkinek, aki behatóbban meg akar ismerkedni az 1849. évi orosz inváziós hadsereg hadműveleteivel, azok hátterével, Paszkevics tábornaggyal, valamint felettesével, I. Miklós cárral.

Kemény Krisztián

KRÁMLI MIHÁLY

AZ OSZTRÁK–MAGYAR MONARCHIA CSATAHAJÓI, 1904–1914

(HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Budapest, 2018. 398 o.

ISBN 978-963-7097-95-9)

Krámlí Mihály az itt ismertetett kötetben az Osztrák–Magyar Monarchia haditengerészetének azt a sorsdöntő tíz évét vette górcső alá, amelynek eredményeképpen az államszövetség már önálló dreadnought csatahajóosztállyal (TEGETTHOFF-osztály) képviselhette tengeri érdekeit az I. világháború idején. A szerző mindjárt a könyvének első oldalán világossá teszi, hogy kutatási területe sem mentes a helytelen megállapításoktól, valamint a különféle legendáktól. A továbbiakban mindent megtesz annak érdekében, hogy az „ahogy valójában történt” rankei elvnek megfelelően mutassa be az osztrák–magyar hadihajóépítést az I. világháborút megelőző időszakban.

Az egyetemes történelmi áttekintés során Krámlí a 19. század végétől kezdve veszi sorra a nagyhatalmi ambíciókat, összevetve az egyes nagyhatalmak haditengerészeti koncepcióit, illetve azok megvalósíthatóságát. Tömören, mégis informatív módon mutatja be a jelentős hatású admirálisokat és politikai vezetőket. A továbbiakban is egyetemes történelmi látószögben vizsgálódik, amivel az osztrák–magyar flottaprogram megismerését és értékelését egyaránt jelentősen megkönnyíti. Kellő figyelmet kapott részéről az a sajátosság, amely szerint az Osztrák–Magyar Monarchia számára a fő vetélytárs – a fennálló katonai szövetség ellenére – mindvégig az olasz flotta volt, és a hajóépítési terveket is alapjaiban ez határozta meg. Ami az egyes országok haditengerészeti fejlesztéseit illeti, világossá válik, hogy a hadihajó-, majd a dreadnought-építést mindegyik tényleges vagy egykori tengeri hatalom ambicionálta. Közülük voltak, amelyek csak a tervezésig jutottak el (egyebek mellett Portugália, Hollandia), megint mások csak egyetlen egység vízre bocsátásáig (Spanyolország, Chile). Az Osztrák–Magyar Monarchia volt a nagyhatalmi rangsorban az utolsó – egészen pontosan a nyolcadik –, amelyik még önálló hadihajó-, majd dreadnought-osztályok

építésére gondolhatott. A szerző kutatásaiból megtudjuk, hogy a pénzügyi hátteret tekintve az államszövetség jelentős lemaradásban volt a hetedik helyen álló fő vetélytársától, Olaszországtól. Krámlí figyelmét emellett, hogy az osztrák–magyar haditengerészet vezetésének minden érdemét részletesen taglalta, nem kerülték el az egyéb tényezők sem. Ilyen volt a dreadnought típusú csatahajóknak a Monarchia számára kedvező időben történő megjelenése, amely az összes meglévő egységet elavulttá tette, így a korábbi olasz fölény jelentősen csökkent.

Az Egyesült Államok haditengerészeti minisztere, Josephus Daniels (1913-tól 1921-ig töltötte be ezt a tisztséget) azt hangsúlyozta a dreadnought típusú hadihajók kapcsán, hogy azok „a legbonyolultabb gépészeti egységek a világon, amelyekkel kapcsolatban a tudatlanságnak már nincs helye”¹. Krámlí Mihály is az egykori miniszter megállapításával összhangban vizsgálta a századelő navalizmus szempontjából eseménydús éveit. A haditengerészet fejlődési sajátosságainak bemutatása során egyetlen fontos területet sem mellőzött. A fegyverek elhelyezésétől egészen a célzóberendezésekig valamennyi részegységet sorra veszi könyvében, majd – a korszakhatár kismérvű, de szükséges átlépése árán – arra is kitér, hogy ezek a részegységek az egyes haditengerészeteknél hogyan teljesítettek 1914 nyarától kezdve, immár háborús körülmények között. Arra a következtetésre jutott, hogy a meglévő hibák ellenére az osztály – és vele Bécs flottapolitikája – elérte célját, ugyanis a francia és angol egységekkel megerősített, nagy fölényben lévő olasz haditengerészet éppen a nem sokkal korábban hadrendbe állított dreadnought-osztály miatt nem bocsátkozott harcba az Adriai-tenger keleti partján állomásozó ellenfelével. Úgy is fogalmazhatunk tehát, hogy az Alfred von Tirpitz admirális által Nagy-Britannia ellenében kidolgozott rizikóelmélet végül az Osztrák–Magyar Monarchia részéről és Olaszország elrettentésének céljából lett sikeres.

A teljes mértékben indokolt terjedelmű, közel 100 oldalas kitévő nyitófejezetet követően kezdődik az osztrák–magyar haditengerészet kimerítő tárgyalása. A gazdag levéltári anyag felhasználásával készült további fejezetek kellő részletességgel és a súlypontok helyes kiválasztásával mutatják be az osztrák–magyar haditengerészet sorsdöntő tíz évét. Krámlí Mihály nagy érdeme, hogy még olyan száraznak tűnő témát is olvasmányosan tárgyal, mint amilyen a leendő csatahajók fegyverzetéről folytatott vita volt. Könyvének e fejezeteiben sem feledkezik meg az összehasonlító elemzés fontosságáról: a gondolatmenet lezárása után sorra veszi, hogy az egyes nagyhatalmak flottafejlesztési programja miben tért el az osztrák–magyartól. E munkamódszer azt eredményezi, hogy az Olvasóban könnyen megmaradnak azok az összefüggések, amelyek nélkülözhetetlenek a téma megértéséhez. Kiemelkedő fontosságú a német haditengerészet vizsgálata, mivel Németországgal egybeként ezen a területen is

¹ Daniels, Josephus: *The Significance of Naval Preparedness. The Annals of the American Academy of Political and Social Science. Preparedness and America's International Program*, 66. (1916) July, 153. o.

olajozott együttműködés jött létre. Külön alfejezetben olvashatunk az osztrák–magyar fél számára igen hasznos Koudelka-misszióról, amely a fentebb leírt megállapítást igazolta. (Alfred von Koudelka fregattkapitány 1909 áprilisában a berlini Birodalmi Tengerészeti Hivatalba látogatott, ahol szigorúan titkos, a csatahajó-programmal kapcsolatos dokumentumokat bocsátottak a rendelkezésére.)

A szerző nem elégszik meg kizárólag a hadihajóosztályok bemutatásával, a társadalmi folyamatoknak is teret szentel. (Ezzel kapcsolatban az Osztrák Flottaegyesület ismertetésére hívjuk fel a figyelmet.) A politikai életben szükséges manőverekről is szó esik, hiszen az Osztrák–Magyar Monarchia duális felépítése mindenhol, így a haditengerészet fejlesztése terén is éreztette hatását. Krámlí Mihály bemutatja, hogy a kezdeti nehézségek ellenére a haditengerészet fejlesztéséhez szükséges forrásoknak viszonylag könnyen lehetett támogatást szerezni. Az I. világháború előestéjére a haditengerészet már az államszövetség legnépszerűbb fegyvernemévé vált, ugyanis a fejlesztésével járó jelentős megrendeléseknek köszönhetően – gazdasági okokból – széleskörű konszenzus alakult ki. A magyar fél is nagy lehetőséget látott az egyre nagyobb volumenű hajóépítésben, s még a műszaki feltételek hiánya ellenére is arra törekedett, hogy abból minél nagyobb arányban részesüljön. A TEGETHOFF-osztály hadihajóinak alkatrészeit – az elvárásokkal összhangban – közel 100%-ban az osztrák és a magyar ipar állította elő. Ennek a legfőbb hátránya a költségek emelkedése volt, ugyanakkor megvolt az az előnye, hogy a gyártókapacitás jelentősen növekedett.

Az egységek műszaki adatait az egyes hadihajóosztályokról szóló fejezetek végén egy részletes és jól áttekinthető táblázat tartalmazza. A sok hasznos információt felvonultató fogalomtárban viszont nem minden magyarázatot igénylő kifejezés kapott teret, az lehetett volna nagyobb terjedelmű is. A szöveg tagolásával kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy célszerűbb lett volna az „Osztrák–magyar nehézlövegek, löveg-tornyok és tűzvezetés” című fejezetet előbbre helyezni, majd az I. világháború befejezésével lezárni a kötetet, hiszen az 1918-as év osztrák–magyar szempontból minden tekintetben korfordulónak minősült, s a fegyvernem megszűnését is jelentette. Világossá kell azonban tenni, hogy a kötet alapvetően hiánypótló jellege és fontossága az imént említett kisebb hiányosságokkal együtt sem lehet kérdéses.

Krámlí Mihály nemcsak a kutatási területén belül, hanem azon túl is sok hasznos információval és érdekességgel látja el olvasóját, ami munkáját mind a korszak kutatói, mind a hadtörténelem iránt érdeklődők számára alapvető fontosságúvá avatja.²

Tóth Péter András

² Érdemes megemlíteni, hogy a kötet angol nyelven is napvilágot látott: *Austro-Hungarian Battleships and Battleship Designs (1904–1914)*. Szeged, 2021.

TARTALOM

TANULMÁNYOK	
B. SZABÓ JÁNOS – KÁRMÁN GÁBOR PETE LÁSZLÓ	Külföldi zsoldosok az erdélyi udvari hadakban 771
KRÁMLI MIHÁLY	A magyar légió a <i>brigantaggio</i> elleni harcokban 813
	A cs. és kir. Duna-flottilla 1915-ben 853
FORRÁSKÖZLEMÉNYEK	
SÜLI ATTILA	Dercsényi László huszárcapitány visszaemlékezése 897
VÁNYAI MÁRTON	A szovjet 2. légi hadsereg harca a doni áttörés idején 951
MŰHELY	
KOVÁCS ISTVÁN	Aki epizódszereplő volt egy filmben, s főszereplő a történelemben. A „kék tábornok” – Józef Haller 985
SZEMLE	
BÁRÁNY ATTILA – PÓSÁN LÁSZLÓ (SZERK.)	Száműzetés, fogság, szabadulás a középkori és koraújkori Európában (<i>Ónadi Sándor</i>) 999
HARALD SKALA – RÉFI ATTILA	A Nádasdy-huszárok különös történetei a 18. századból (<i>Bálint Ferenc</i>) 1004
HERMANN RÓBERT – BONA GÁBOR – MOLNÁR ANDRÁS	A 47. honvédzászlóalj története, 1848–1849 (<i>Gulyás Adrienn</i>) 1006
ROSONCZY ILDIKÓ	A biztos győzelem tudatában. Miklós cár és fővezére az 1849-es magyar hadjáratról orosz levéltári források alapján (<i>Kemény Krisztián</i>) 1010
KRÁMLI MIHÁLY	Az Osztrák–Magyar Monarchia csatahajói, 1904–1914 (<i>Tóth Péter András</i>) 1016

TABLE OF CONTENTS

RESEARCH ARTICLES	
JÁNOS B. SZABÓ – GÁBOR KÁRMÁN LÁSZLÓ PETE	Foreign Mercenaries in the Armies of Transylvanian Princes 771
MIHÁLY KRÁMLI	The Hungarian Legion in the Fights against the <i>Brigantaggio</i> 813
	The Imperial and Royal Danube Flotilla in 1915 853
SOURCE PUBLICATONS	
ATTILA SÜLI	The Recollections of Hussar Captain László Dercsényi 897
MÁRTON VÁNYAI	The Fight of the Soviet 2 nd Air Defence Army during the Breakthrough at the River Don 951
WORKSHOP	
ISTVÁN KOVÁCS	The Man Who Was a Bit Player in a Film but a Main Character in History. The “Blue General” – Józef Haller 985
REVIEW	
ATTILA BÁRÁNY – LÁSZLÓ PÓSÁN (EDS.)	Exile, Captivity, Release in Mediaeval and Early Modern Europe (<i>Sándor Ónadi</i>) 999
HARALD SKALA – ATTILA RÉFI	The Peculiar Stories of the Nádasdy Hussars from the 18 th Century (<i>Ferenc Bálint</i>) 1004
RÓBERT HERMANN – GÁBOR BONA – ANDRÁS MOLNÁR	History of the 47 th Honvéd Battalion, 1848–1849 (<i>Adrienn Gulyás</i>) 1006
ILDIKÓ ROSONCZY	Being Sure of Victory. Tsar Nicholas and His Supreme Commander on the 1849 Campaign against Hungary in the Light of Russian Archival Sources (<i>Krisztián Kemény</i>) 1010
MIHÁLY KRÁMLI	Austro-Hungarian Battleships, 1904–1914 (<i>Péter András Tóth</i>) 1016

INHALT

STUDIEN

JÁNOS B. SZABÓ – GÁBOR KÁRMÁN LÁSZLÓ PETE	Ausländische Söldner in den Heeren des Siebenbürgischen Hofes 771
MIHÁLY KRÁMLI	Die ungarische Legion im Kampf gegen das <i>Brigantaggio</i> 813
	Die k. und k. Donauflotte im Jahr 1915 853

QUELLENPUBLIKATIONEN

ATTILA SÜLI	Erinnerungen des Husarenkapitäns László Dercsényi 897
MÁRTON VÁNYAI	Der Kampf der sowjetischen 2. Luftwaffe zur Zeit der Donezbecken-Operation 951

WERKSTATT

ISTVÁN KOVÁCS	Nebenrolle in einem Film und Hauptrolle in der Geschichte. Der „blaue General“ – József Haller 985
---------------	--

RUNDSCHAU

ATTILA BÁRÁNY – LÁSZLÓ PÓSÁN (HRSG.)	Exil, Gefangenschaft und Freilassung im Europa des Mittelalters und der Neuzeit (<i>Sándor Ónadi</i>) 999
HARALD SKALA – ATTILA RÉFI	Sonderbare Geschichten der Nádasdy-Husaren aus dem 18. Jahrhundert (<i>Ferenc Bálint</i>) 1004
RÓBERT HERMANN – GÁBOR BONA – ANDRÁS MOLNÁR	Die Geschichte des 47. Honved-Bataillons, 1848–1849 (<i>Adrienn Gulyás</i>) 1006
ILDIKÓ ROSONCZY	Im Glauben des sicheren Sieges. Zar Nikolaus und sein Generalissimus über den ungarischen Feldzug von 1849 im Spiegel russischer Archivquellen (<i>Krisztián Kemény</i>) 1010
MIHÁLY KRÁMLI	Die Schlachtschiffe der Österreichisch- Ungarischen Monarchie, 1904–1914 (<i>Péter András Tóth</i>) 1016

TABLE DES MATIERES

ÉTUDES	
JÁNOS B. SZABÓ – GÁBOR KÁRMÁN LÁSZLÓ PETE	Mercenaires étrangers dans les armées de la cour de Transylvanie 771
MIHÁLY KRÁMLI	La légion hongroise dans les combats contre le <i>brigantaggio</i> 813
	La flottille danubienne impériale et royale en 1915 853
PUBLICATIONS DE SOURCE	
ATTILA SÜLI	Les mémoires du capitaine de hussards László Dercsényi 897
MÁRTON VÁNYAI	Les combats de la 2 ^e armée de l'air soviétique au moment de la percée du Don 951
ATELIER	
ISTVÁN KOVÁCS	Second rôle dans un film et rôle principal dans l'histoire. Le « général bleu » – József Haller 985
REVUE	
ATTILA BÁRÁNY – LÁSZLÓ PÓSÁN (EDS.)	Exil, captivité et libération dans l'Europe médiévale et de l'époque moderne antérieure (<i>Sándor Ónadi</i>) 999
HARALD SKALA – ATTILA RÉFI	Les histoires étranges des hussards Nádasdy du 18 ^e siècle (<i>Ferenc Bálint</i>) 1004
RÓBERT HERMANN – GÁBOR BONA – ANDRÁS MOLNÁR	L'histoire du 47 ^e bataillon de l'armée hongroise, 1848–1849 (<i>Adrienn Gulyás</i>) 1006
ILDIKÓ ROSONCZY	La certitude de la victoire. Le tsar Nicolas et son commandant en chef sur la campagne de Hongrie de 1849, d'après des sources d'archives russes (<i>Krisztián Kemény</i>) 1010
MIHÁLY KRÁMLI	Les cuirassés de la Monarchie austro-hongroise, 1904–1914 (<i>Péter András Tóth</i>) 1016

СОДЕРЖАНИЕ

ИССЛЕДОВАНИЯ

ЯНОШ Б. САБО – ГАБОР КАРМАН ЛАСЛО ПЕТЕ	Иностранные наемники в трансильванских придворных войсках 771
	Венгерский легион в боях против <i>бригантаджо</i> (разбой) 813
МИХАЙ КРАМЛИ	Императорская и королевская Дунайская флотилия в 1915-ом году 853

ПУБЛИКАЦИИ ИСТОЧНИКОВ

АТТИЛА ШУЛИ	Воспоминания гусарского капитана Ласло Дерченьи 897
МАРТОН ВАНЬЯИ	Сражение советской 2-ой воздушной армии во время донского прорыва 951

МАСТЕРСКАЯ

ИШТВАН КОВАЧ	Кто был эпизодическим персонажем в кино, и главным героем в истории. «Голубой генерал» – Йозеф Халлер 985
--------------	---

ОБЗОР

АТТИЛА БАРАНЬ – ЛАСЛО ПОШАН (ИЗД.)	Изгнание, плен, освобождение в средневековья и раннего Нового времени в Европе (<i>Шандор Оноди</i>) 999
ХАРАЛД ШКАЛА – АТТИЛА РЕФИ	Странные истории гусаров-Надашди из 18-ого века (<i>Ференц Балинт</i>) 1004
РОБЕРТ ХЕРМАНН – ГАБОР БОНА – АНДРАШ МОЛЬНАР	История 47-ого батальона гонведов, 1848–1849 гг. (<i>Адриенн Гуляш</i>) 1006
ИЛЬДИКО РОШОНЦЗИ	В сознании верной победы. Царь Николай и его главнокомандующий в венгерском военном походе в 1849-ом году на основе русских архивных источников (<i>Кристиан Кемень</i>) ... 1010
МИХАЙ КРАМЛИ	Линкоры. Боевые Корабли Австро- Венгерской Монархии, 1904–1914 (<i>Андраш Петер Тот</i>) 1016

ZRÍNYI KIADÓ

Tördelő: Teszár Edit

Nyomdai kivitelezés:

HM Zrínyi Térképészeti és Kommunikációs Szolgáltató

Közhasznú Nonprofit Korlátolt Felelősségű Társaság,

Kreatív Tervező és Sokszorosító Osztály

Felelős vezető: Pásztor Zoltán

MILITÄRGESCHICHTLICHE MITTEILUNGEN

Vierteljahresschrift des Instituts und Museums
für Militärgeschichte

Gründungsjahr: 1888

Chefredakteur: László Pászti

Redakteur: Gréta Somogyi, Zsófia Medgyesy

Redaktionskomitee

János B. Szabó, Tibor Balla, Gábor Bona,
Attila Bonhardt, Norbert C. Tóth, István Czigány,
Tamás Csikány, Pál Germuska, Róbert Hermann
(President), Csaba Horváth, Miklós Horváth,
Gyula Kedves, József Kelenik, Katalin Mária
Kincses, Gábor Kiss, Balázs Lázár, Ferenc Lenkefi,
Kálmán Mészáros, Imre Okváth, Ferenc Pollmann,
Gergely Pál Sallay, Péter Szabó, Sándor Szakály,
Norbert Számvéber, László Töll, János Varga J.,
László Veszprémy

Beratungsausschuss

Gábor Ágoston, Tibor Hajdu, György Markó,
Géza Pálffy, Erwin A. Schmidl, Vladimír Segeš,
Ferenc Tóth

Herausgegeben vom Institut und Museum
für Militärgeschichte des Ministeriums
für Landesverteidigung

1014 Budapest I., Kapisztrán tér 2–4.

Postanschrift: Budapest, Pf. 7., H-1250.

Tel.: (36-1)-325-16-00, Fax: (36-1)-325-16-59

Redaktion und Verlagsbüro

1014 Budapest I., Kapisztrán tér 2–4.

Postanschrift: Budapest, Pf. 7. H-1250.

Tel.: (36-1)-325-16-36

E-Mail-Adresse:

hadtortenelmi.kozlemenyek@gmail.com

Internetversion:

<https://epa.oszk.hu/00000/00018>

Abonnement

4000,- HUF/Jahr, 1000,- HUF/Vierteljahr

Vertrieb

Magyar Posta Rt.

Üzleti és Logisztikai Központ

Abonnement für das Ausland im Büro für Zeitungsabonnements

Hírlapterjesztési Központ

1. Orczy tér Budapest H-1089 Ungarn

Postanschrift: H-1900 Budapest,

E-Mail: hirlapelofizetes@posta.hu

ВОЕННО-ИСТОРИЧЕСКИЙ ВЕСТНИК

Поквартальный Журнал Института и Музея
Военной Истории

Год основания: 1888

Главный редактор: Ласло Пасти

Редактор: Грета Шомоджи, Жофия Медьеши

Редакционная коллегия

Янош Б. Сабо, Тибор Балла, Габор Бона,
Атила Бонхардт, Норберт Ц. Тот, Иштван
Цигань, Тамаш Чикань, Пал Гермушка, Роберт
Херманн (председатель), Чаба Хорват, Миклош
Хорват, Дюла Кедвеш, Йожеф Келеник, Каталин
Мариа Кинчеш, Габор Киши, Балаж Лазар,
Ференц Ленкефи, Кальман Месарош, Имре
Окватх, Ференц Поллманн, Гергей Пал Шаллан,
Петер Сабо, Шандор Сакай, Норберт Самвебер,
Янош Й. Варга, Ласло Толл, Ласло Веспреми

Консультативный совет

Габор Агостон, Тибор Хайду, Дьёрдь Марко,
Геца Палфи, Имре Окватх, Эрвин А. Шмидл,
Владимир Сегеш, Ференц Тот

Издает: Институт и Музей

Военной Истории

Министерства Обороны

1014 Будапешт I, площадь Капистран 2-4

Почтовый адрес: Будапешт П/я. 7. H-1250

Тел.: (36-1)-325-16-00, Факс: (36-1)-325-16-59

Редакция и Издательство

1014 Будапешт I, площадь Капистран 2-4

Почтовый адрес: Будапешт П/я. 7. H-1250

Тел.: (36-1)-325-16-36

Адрес E-Mail:

hadtortenelmi.kozlemenyek @gmail.com

Электронный вариант:

<https://epa.oszk.hu/00000/00018>

Абонементная плата по подписке

На 1 год 4000, на 1 квартал 1000 форинтов

Распространяет

Коммерческий и Логистический Центр А/О
Венгерская Почта

Подписка за границей

В Бюро подписки на газеты

Hírlapterjesztési Központ

1. Orczy tér Budapest H-1089 Венгрия

Почтовый адрес: H-1900 Budapest,

e-mail: hirlapelofizetes@posta.hu.

E számunk tartalmából

„Végre keresztülment minden hadiszer és katona, ki a lábát bírta, és Bem előre, Déva fele sietett, hogy a szaladókat megállítsa. Valami ½ óra járásra a hidtól talált ő egy hosszú dombot, és azt választá állásnak. Nekünk lovasoknak el kellett az utat állani, a gyalogokat zászlójuk alá utasítani. Nem telt el ½ óra és 7 zászlóalj gyalog, 3 csapat lovas a dombgerincen fel volt állítva. A császáriak keresztüljöttek a hídon és bennünket megtámadtak, de a reggeli sok ágyúzás kifogyasztotta a löveteket, és Losenau, legjobb alezredesök elesett. Ezen utolsó álláson nem tartott a harc 1 óráig. Előbb balszárnyunk nyomta ellenét vissza, aztán a közép és végre mi a jobbszárnyon. A cs[ászáriak] már ekkor sietve mentek a hídra és onnan Szászváros fele. De a mi embereink is annyira fáradtak voltak, hogy üldözni őket nem bírták. A Würtemberg osztály egy dragonyos csapatot, mint beszélték, meglehetősen megcséplte.”

(Süli Attila)

„A szovjet 2. légi hadsereg harca az összeomló magyar 2. hadsereg ellen olyan dimenziója az eseményeknek, amely jellemzően csak néhány bekezdés erejéig, esetleg lábjegyzetekben nyert eddig létjogosultságot, saját jogán kevésbé, így pedig nehezebb meglátni a rendszert a működés mögött. Ezt a hiányt kíséreltem meg pótolni *A Voronyezsi Front légierijének harctevékenysége az osztrogozsszk–roszszosi, a voronyezsi–kasztornojai, a harkovi- és a poltavai–szumi hadműveletekben, 1943. január–márciusban* címet viselő hadműveleti összefoglaló jelentés alapján, amely az Oroszországi Föderáció Védelmi Minisztériumának Központi Irattárában (CAMO) található. A hivatkozott dokumentum véglegesítésére 1943 novemberében került sor, ugyanakkor terjedelméből ítélve összeállítása heteket (akár hónapokat is) igénybe vehetett. A dokumentum két példányban készült (egyet kapott a hadműveleti osztály vezetője, egyet pedig az ügyiratgyűjtőbe helyeztek el), a jelentést Kozincev ezredes gépelte, és 1943. július 24-én készült el vele.”

(Ványai Márton)

